

Ilustracja 1. Członkowie Wołyńskiego Wydziału Stowarzyszenia Architektów Polskich, 1938, z kolekcji autora

Figure 1. Members of the Volyn Chapter of the SARP Association of Polish Architects, 1938, from the author's collection

Otrzymano:

22 czerwca 2024 r.

Zaakceptowano:

7 lipca 2024 r.

OLGA MYKHAYLYSHYN, prof. dr hab. arch.

Narodowy Uniwersytet Gospodarki Wodnej i Zarządzania Zasobami

Naturalnymi, Instytut Budownictwa i Architektury, Równe, Ukraina

o.l.mykhaylyshyn@nuwm.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-3046-7923>

DOI: <https://doi.org/10.17388/WUT.2024.0004.ARCH>

Licencja/License CC BY-NC-ND 4.0 (creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0)

DZIAŁALNOŚĆ I SPUŚCIZNA TWÓRCZA POLSKICH ARCHITEKTÓW NA WOŁYNIU W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM (1921–1939)

WPROWADZENIE

Przez całe dwudziestolecie międzywojenne (1921–1939) na Wołyniu (tu — województwo wołyńskie II Rzeczypospolitej) panował znaczny niedobór wykwalifikowanych specjalistów w dziedzinie architektury. Jak wiadomo, w czasach Imperium Rosyjskiego, aż do 1917 r., stanowisko architekta miejskiego istniało jedynie w Żytomierzu, centrum administracyjnym guberni wołyńskiej. W niektórych innych miastach (zwłaszcza w Równem) na pocz. XX w. podobne funkcje pełnił specjalnie zaproszony przez władze miejskie architekt. Do obowiązków tego urzędnika należało zatwierdzanie projektów budynków prywatnych, wydawanie pozwoleń na przebudowy, rozbudowy itp.¹

Rozwiązywaniem bardziej skomplikowanych zadań, takich jak planowanie urbanistyczne czy projektowanie budynków użyteczności publicznej, zajmowali się głównie architekci z Petersburga oraz biur projektowych z Kijowa i Żytomierza. Na miejscu kreślarze wykonywali prace techniczne polegające na sporządzeniu rysunków lub tworzyli najprostsze projekty.

Po przywróceniu państwowości polskiej i jej ukształtowaniu w granicach II Rzeczypospolitej, począwszy od 1918 r., władze przywiązywały dużą wagę do rozwoju społeczno-gospodarczego Kresów Wschodnich. Szczególne znaczenie miały zadania przestrzennego i planistycznego rozwoju miast, regulacji ich rozwoju oraz projektowania budynków o różnym przeznaczeniu.

¹ О. Прищепя, *Міста Волині у другій половині XIX — на початку XX ст.*, Рівне 2010, с. 210.

I tak w opracowaniu projektów wielu obiektów o znaczeniu społecznym dla regionu — budynków organów administracji państwowej, instytucji bankowych i finansowych, kościołów rzymskokatolickich, obiektów komunikacyjnych, instytucji społeczno-kulturalnych, towarzystw ubezpieczeniowych, organizacji publicznych itp. — brali udział przedstawiciele środowisk architektonicznych Warszawy, Krakowa, Lwowa i innych miast. Sporządzali je m.in.: Teodor Bursze (Bursche)², Wawrzyniec Dajczak³, Romuald Gutt⁴, Marian Lalewicz⁵, Tadeusz Łobos⁶, Feliks Michalski⁷, Zdzisław Mączyński⁸, Witold Marcinkowski⁹, Wacław Rytzel¹⁰, Stefan Szyller, Wiesław Kononowicz¹¹, Kazimierz Tołłoczko¹² i inni. Część z nich pracowała w biurach projektowych ministerstw i instytucji państwowych, opracowując projekty obiektów o określonym przeznaczeniu użytkowym. Na przykład Stanisław Filasiewicz był kierownikiem działu technicznego w biurze projektowym Banku Polskiego i autorem projektów gmachów oddziałów Banku na Kresach Wschodnich, w tym w Łucku¹³. Budynki urzędów pocztowych w Równem (1935) i Łucku (1936) zostały zaprojektowane przez Jana Najmana i Juliana Puttermana-Sadłowskiego w Centralnym Biurze Budownictwa Pocztowego (następnie przekształconym w Biuro Studiów i Projektów) wraz z pracownią projektową¹⁴.

W tym miejscu należy wspomnieć o autorach typowych projektów, które powstawały na zlecenie ministerstw i wydziałów budownictwa na terenie całej II Rzeczypospolitej

² Sprawa przebudowy domu przy ul. 3 Maja, nr 274, własność Berndta Ferdinanda, 1930–1938, Archiwum Państwowe Obwodu Rówieńskiego (dalej: APOR), op. 1, spr. 1593, k. 24.

³ W. Dajczak, projekt kościoła w Horyńgradzie, Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), zespół 9, sygn. 2598.

⁴ R. Gutt, projekt kościoła w Białozórce, Archiwum Państwowe Obwodu Wołyńskiego (dalej: APOW), fond 46, op. 6, spr. 3469.

⁵ M. Lalewicz, projekt Oddziału Państwowego Banku Rolnego w Łucku, wojew. Wołyńskiego przy ul. Elizy Orzeszkowej, AAN, zespół 9, sygn. 2956. Więcej na temat spuścizny architektonicznej M. Lalewicza: M. Omilanowska-Kiljańczyk, *Marian Lalewicz: architekt petersbursko-warszawski*, Warszawa 2023.

⁶ Z. Borcz, *Budownictwo pocztowe w Polsce w okresie międzywojennym*, „Kwartalnik architektury i Urbanistyki”, 1979, z. 1, s. 66.

⁷ F. Michalski, proj. kościoła paraf. w Pow. mieście Kostopolu, wojew. wołyńskie, AAN, zespół 9, sygn. 2736.

⁸ Z. Mączyński, projekt kościoła drewnianego w Hucie Stepańskiej, wojew. Wołyńskie, AAN, zespół 9, sygn. 3329.

⁹ W. Marcinkowski, projekt budynku murowanego 2-piętrowego Oddziału Centralnej Kasy Spółek Rolniczych w Łucku przy ul. 3-go Maja 18, APOW, fond. 46, op. 6, spr. 3666.

¹⁰ W. Rytzel, projekt budynku Polskiego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych w Łucku, APOW, fond 46, op. 6, spr. 3686.

¹¹ W. Kononowicz i S. Szyller, projekt odbudowy kościoła rzymsko-kat. Św. Stanisława w Kowlu na Wołyniu, AAN, zespół 9, sygn. 2746.

¹² K. Tołłoczko, projekt Gimnazjum Państwowego w Łucku, AAN, zespół 9, sygn. 2951.

¹³ W. Baliński, projekt budowy gmachu dla Banku Polskiego w Łucku, ANN, zespół 9, sygn. 2955.

¹⁴ M. Pszczółkowski, *Architektura Łucka w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, red. W. Walczak, K. Łopatecki, t. VIII, Białystok 2017, s. 245.

i miały zastosowanie również na Wołyniu. Jak wiadomo projektowaniem układów przestrzennych i serii typowych budynków mieszkalnych dla kolonii urzędniczych miast Wołynia w l. 1924–1925 (Równe, Łuck, Horochów, Kostopol, Kowel, Zdołbunów, Sarny, Włodzimierz Wołyński, Luboml, Krzemieniec, Kamień-Koszyrski) zajmowali się: Teodor Bursze, Julian Lisiecki, Juliusz Kłos, Roman Bogowolski, Jerzy Müller, Aleksander Raniecki, Zygmunt Tarasin, Adam Paprocki i inni. Według typowych projektów autorstwa znanych warszawskich architektów: Bohdana Lacherta, Józefa Szanajcy, Włodzimierza Winklera, Leopolda Torunia, Kazimierza Tołłoczki, Wacława Polkowskiego, Bronisława Rudzińskiego powstały w l. 30. ubiegłego wieku wielomieszkańkowe budynki dla oficerów i podoficerów¹⁵ w Łucku, Równem, Kowlu, Sarnach, Białokrynicy.

Systematyczne zaangażowanie polskich architektów w prace bezpośrednio na Wołyniu widoczne jest od pocz. l. 20. XX w., kiedy to do wydziałów technicznych władz wojewódzkich i powiatowych przybywali doświadczeni architekci i początkujący specjaliści. Z zachowanych dokumentów archiwalnych wynika, że jednymi z pierwszych działających w regionie byli: Stanisław Sikorski (od 1921 r.) — w Krzemieńcu¹⁶, Tadeusz Krafft (od 1922 r.) — w Kowlu¹⁷, Jan Siemiątkowski (od 1922 r.) — w Równem¹⁸, Franciszek Kokesz (od 1924 r.) — w Łucku¹⁹, Stanisław Karpowicz (od l. 20. XX w.) — w Dubnie. W kolejnych latach rosła liczba specjalistów z wyższym wykształceniem architektonicznym. W dwudziestoleciu międzywojennym na Wołyniu pracowali: Stanisław Babiński, Anna Baranowska, Henryk Biało-brzeski, Zdzisław Celarski, Romuald Gürtler, Kazimierz Janicki, Adam Juraniec-Jurewicz, Tadeusz Józef Hornung, Tadeusz Karasiński, Tadeusz Kiędziński, Czesław Konopka, Włodzimierz Moraczewski, Józef Ignacy Nowak, Grzegorz Press, Tadeusz Sadkowski, Stanisław Kostka Słowikowski, Władysław Jan Stachoń i inni.

Jednym z pierwszych obszernych opracowań dotyczących badanej tematyki jest artykuł J. Lewickiego z 2013 r.²⁰, w którym na podstawie analizy publikacji w czasopiśmie regionalnych międzywojennego Wołynia, dokonano przeglądu głównych kierunków i problemów rozwoju architektonicznego i urbanistycznego regionu w l. 1921–1939. Znaczący wkład w studia nad tematyką architektury międzywojennej wschodnich województw II Rzeczypospolitej wniósł M. Pszczółkowski, który jedną ze swoich monografii poświęcił temu regionowi²¹. Poszczególne obiekty wołyńskie autor rozważa

¹⁵ A. Król, *Piętnastolecie budownictwa wojskowego*, „Architektura i Budownictwo”, 1933, nr 10–12.

¹⁶ Akta osobowe Stanisława Sikorskiego, APOW, fond 46, op. 7, spr. 2156.

¹⁷ Akta osobowe Tadeusza Kraffta, APOW, fond 46, op. 7, spr. 1145, k. 1.

¹⁸ Akta osobowe Jana Siemiątkowskiego, APOW, fond 46, op. 7, spr. 2138.

¹⁹ Akta osobowe Franciszeka Kokesza, APOW, fond 46, op. 7, spr. 1056.

²⁰ J. Lewicki, *Modernizm na Wołyniu, czyli jak zmieniały się Kresy*, [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, red. W. Walczak, K. Łopatecki, t. IV, Białystok 2013, s. 417–456.

²¹ M. Pszczółkowski, *Architektura użyteczności publicznej II Rzeczypospolitej. 1918–1939. Forma i styl*, Łódź 2014; M. Pszczółkowski, *Architektura użyteczności publicznej II Rzeczypospolitej. 1918–1939. Funkcja*, Łódź 2020.

w kontekście badań nad rozwojem formy, stylu i funkcji obiektów architektonicznych w skali kraju. Główne prace K. Stefańskiego²², F. Burno²³, A. Tejszerskiej²⁴ poświęcone są problematyce kształtowania się wizerunku i stylu kościołów rzymskokatolickich, które zajmowały ważne miejsce w twórczości architektów, także tych pracujących na Wołyniu. Wybrane aspekty działalności stowarzyszeń i organizacji zawodowych na terenie województwa wołyńskiego, regulacje działalności architektów zostały omówione w monografii autora na temat architektury i urbanistyki na Wołyniu w l. 1921–1939²⁵. Celem autorów nie była jednak charakterystyka profesjonalnego środowiska architektonicznego i działalności poszczególnych architektów na terenie województwa wołyńskiego.

Dopiero w niniejszym artykule, na podstawie odkrytych przez autora materiałów archiwalnych, przechowywanych w regionalnych archiwach Ukrainy, po raz pierwszy podjęto taką próbę badawczą.

Dostępne dziś źródła archiwalne i publikacje pozwalają na stworzenie pełnych portretów twórczych tylko niektórych z wymienionych specjalistów. Materiały dokumentacyjne (akta osobowe, projekty architektoniczne, dokumenty związane z działalnością wydziałów technicznych magistratów, starostw, urzędów wojewódzkich, źródła publikowane i artykuły) pozwalają prześledzić działalność większej grupy architektów z różnym stopniem szczegółowości lub po prostu zwrócić uwagę na pewne etapy ich życia i twórczości, związane z województwem wołyńskim II Rzeczypospolitej. Jednak ważne jest podjęcie próby odtworzenia polskiego środowiska architektonicznego regionu tego okresu i przywołanie nazwisk kilku zupełnie zapomnianych już dziś architektów.

Celem artykułu jest charakterystyka działalności twórczej i wkładu polskich architektów działających na Wołyniu w okresie międzywojennym (1921–1939) w rozwój miast i innych osiedli regionu. Głównym zadaniem będzie stworzenie twórczych portretów wybranych architektów oraz krótki opis najważniejszych obiektów.

Aby osiągnąć cel badań, posłużono się metodą historyczno-logiczną, która zobrazuje społeczny i zawodowy kontekst rozwoju zjawisk i procesów w obszarze architektury i urbanistyki Wołynia (województwo wołyńskie w ramach II Rzeczypospolitej) w okresie międzywojennym jako elementu procesu ogólnopolskiego, a w kolejnym etapie rekonstrukcję działalności polskich architektów w regionie. Ważną techniką badawczą wykorzystaną w procesie pracy była analiza pierwotnych materiałów źródłowych (projekt, materiał tekstowy) i publikacje z l. 20. i 30. XX w., która pozwoliła na odtworzenie biografii twórczych architektów, ustalenie autorstwa projektowanych i zrealizowanych obiektów architektonicznych, a także określenie ich wiodących cech typologicznych i stylistycznych.

²² K. Stefański, *Polska architektura sakralna w poszukiwaniu stylu narodowego*, Łódź 2020.

²³ F. Burno, *Świątynie nowego państwa. Kościoły rzymskokatolickie II Rzeczypospolitej*, Warszawa 2012.

²⁴ A. Tejszerska, *Styl narodowy w architekturze sakralnej Polski Odrodzonej (1918–1939)*, Lublin 2019.

²⁵ О. Михайлишин, *Архітектура і містобудування Західної Волині 1921–1939 років*, Рівне 2013.

PROFESJONALNE ARCHITEKTONICZNE ŚRODOWISKO NA WOŁYNIU W OKRESIE MIĘDZYWOJENNYM

Wzrost skali rozwoju budownictwa na Wołyniu, który pozostawał dynamiczny nawet w czasie światowego kryzysu gospodarczego na przełomie l. 20. i 30. XX w., doprowadził do stałego zapotrzebowania na specjalistów posiadających profesjonalną wiedzę i umiejętności projektowe, ale również indywidualną twórczą manierę oraz zorientowanych na aktualne trendy stylistyczne. Architekci, którzy w tym czasie na stałe mieszkali i pracowali w regionie, głównie zajmowali się pracami administracyjnymi, zarządczymi i projektowymi. Większość specjalistów zajmowała się praktyką architektoniczną, wykonywała zlecone projekty, pracując w wydziałach techniczno-budowlanych i komunikacyjnych magistratów lub w wydziale budowlanym zarządu województwa, do czego byli zobligowani obowiązkami służbowymi. W l. 30. XX w. część architektów prowadziła wyłącznie prywatną praktykę, uzyskując specjalne uprawnienia i indywidualne pozwolenia na projektowanie różnego rodzaju budynków.

Można stwierdzić, że wzrost liczby specjalistów architektonicznych i inżynierskich w regionie, zwłaszcza na pocz. l. 30. XX w., był pośrednią konsekwencją wielkiego kryzysu lat 1929–1933, który miał istotny, negatywny wpływ na rozwój budownictwa w II Rzeczypospolitej. W poszukiwaniu pracy młodzi, w mniejszym stopniu doświadczeni architekci, a także przedstawiciele innych specjalności inżynierskich przenosili się na wschód kraju, gdzie skutki kryzysu gospodarczego były mniej zauważalne i odczuwalne.

Największymi miastami województwa wołyńskiego w okresie międzywojennym były Łuck — ośrodek administracyjny i Równe — centrum powiatu rówieńskiego. W związku z tym architekci miejscy byli jednymi z kluczowych urzędników odpowiedzialnych za funkcjonalną, stylistyczną, estetyczną modernizację i zagospodarowanie przestrzenne tych miast, a także za kształtowanie architektury budynków, ich zgodność ze standardami urbanistycznymi i budowlanymi.

Jedyna odnaleziona wzmianka o pierwszym (?) architekcie miejskim międzywojennego Równego — K. Kruszelewskim²⁶ — pochodzi z 1923 r.²⁷. Podpis tego urzędnika znajduje się na projekcie przebudowy jednego z miejskich budynków mieszkalnych. Jego następcą na tym stanowisku w l. 1923–1928 był inż. Walery Świętochowski²⁸, a później, do poł. 1930 r., architekt białoruskiego pochodzenia Szymon Sidorczyk²⁹.

Przez krótki czas (przez kilka miesięcy w 1930 r.) obowiązki architekta miejskiego Równego pełnił Stanisław Sikorski³⁰. Z jego akt osobowych wiadomo, że kształcił się

²⁶ Imienia nie udało się ustalić.

²⁷ Sprawa budowy domu przy ul. 3 Maja, nr 316, APOR, fond 31, op. 1, spr. 205.

²⁸ Spisy pracowników Magistratu, APOR, fond 31, op. 1, spr. 184, k. 7.

²⁹ О. Михайлишин, *Архітектор Семен Сидорчук: спроба творчого портрета забутого майстра*, „Вісник НУБГІТ”, 2009, N 3 (47), Ч.3. с. 51.

³⁰ Protokoły z posiedzeń komisji budowlanej Magistratu, APOR, fond 31, op. 1, spr. 521, k. 73.

w Instytucie Technologicznym w Tomsku (Rosja). W listopadzie 1921 r. został przyjęty do Okręgowej Dyrekcji Robót Publicznych województwa wołyńskiego jako architekt, a w 1925 r. został architektem powiatowym w Krzemieńcu. Kolejny etap jego życia związany był z Równem, dokąd 7 lipca 1929 r. S. Sikorski został przeniesiony na stanowisko architekta powiatowego w starostwie powiatowym. Służbę cywilną zakończył w Równem 31 grudnia 1936 r.³¹. Działalność projektowa tego architekta wymaga dalszych badań. Wiadomo jednak, że projekt autorstwa S. Sikorskiego zwyciężył w konkursie poświęconym utrwaleniu pamięci o żołnierzach polskich poległych podczas I wojny światowej pod Kościuchnowką³². S. Sikorski kierował także budową kolonii urzędniczej w Krzemieńcu³³.

Przez kolejne 2 lata (jesień 1930 r. — 1 lutego 1933 r.) architektem miejskim w Równem był absolwent Instytutu Inżynierów Cywilnych i Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu (Rosja) Jan Ryczgórski-Sawicz³⁴. Na razie nie wiadomo, jak rozwinęła się jego dalsza kariera zawodowa. Do dziś zachował się jednak niezrealizowany projekt kaplicy w Babinie (1939) autorstwa tego architekta³⁵.

1 kwietnia 1933 r. architektem miejskim Równego³⁶ został Bolesław Smoleński. Wiadomo, że według jego projektu zbudowano jedną z willi w mieście³⁷.

PORTRETY ARCHITEKTÓW

Przez dość długi okres, od 1932 do 1939 r. architektem miejskim Łucka był **Tadeusz Krafft** (1878–1942)³⁸ [il. 2]. 6 września 1922 r. został przyjęty na stanowisko architekta rejonowego w Starostwie w Kowlu i funkcję tę pełnił do 31 stycznia 1932 r. Z akt osobowych wynika, że T. Krafft przez pewien czas pracował jako nauczyciel rysunku w tamtejszej Szkole Mierniczej i Drogowej. Wiadomo, że wówczas był jednym z najbardziej doświadczonych architektów na terenach województwa wołyńskiego — we wrześniu 1923 r., miał 21 lat doświadczenia w służbie państwowej i zawodowej³⁹.

Był aktywny w publicznym życiu zawodowym jako członek Koła Architektów w Łucku, następnie — członek Zarządu Oddziału Wołyńskiego SARP razem z Tadeuszem Sadkowskim, Władysławem Stachoniem i Sergiuszem Tymoszenko⁴⁰, także jako czło-

³¹ Akta osobowe Stanisława Sikorskiego, APOW, fond 46, op. 7, spr. 2156, k. 1–26.

³² *Konkursy. Budownictwo na Wołyniu*, „Wołyńskie Wiadomości Techniczne”, 1928, nr 8–9, s. 14.

³³ *Budowa domów dla urzędników państwowych w województwach wschodnich*, Warszawa 1925, s. 11.

³⁴ Protokoły z posiedzeń komisji budowlanej Magistratu, APOR, fond 31, op. 1, spr. 521, k. 165; op. 1, t. 2, spr. 1978, k. 2.

³⁵ J. Ryczgórski-Sawicz, projekt kaplicy w Babinie, APOW, fond 46, op. 6, spr. 3492.

³⁶ Spisy pracowników Magistratu, APOR, fond.31, op.1, t. 2, spr. 1978, k. 1.

³⁷ Sprawa udzielenia kredytu Smoleńskiej Stefanii na budowę domu w Równem, APOR, fond 40, op. 8, spr. 134.

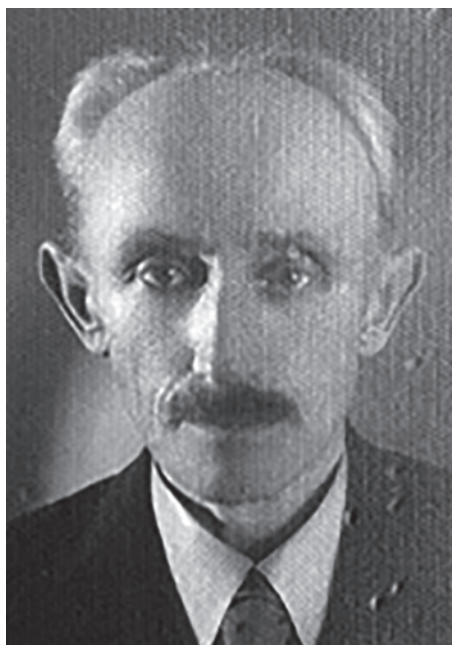
³⁸ Akta osobowe Tadeusza Kraffa, APOW, fond 46, op. 7, spr. 1145.

³⁹ Akta osobowe Tadeusza Kraffa, APOW, fond 46, op. 7, spr. 1145, k. 1, 2, 3, 9.

⁴⁰ *Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Architektów RP, oddział w Łucku*, „Komunikat SARP”, 1937, nr 6–7, s. 27–28.

Ilustracja 2. Tadeusz Krafft, l. 30. XX w., za: www.archimemory.pl/pokaz/tadeusz_krafft,22170 [dostęp: 28.05.2024]

Figure 2. Tadeusz Krafft, 1930s, as in www.archimemory.pl/pokaz/tadeusz_krafft,22170 [accessed on May 28, 2024]

nek działającego w Łucku Wołyńskiego Stowarzyszenia Techników oraz współpracownikiem wychodzącego w l. 1925–1939 czasopisma „Wołyńskie Wiadomości Techniczne”. Pismo stało się skutecznym środkiem upowszechniania wśród inteligencji technicznej informacji o problemach oraz osiągnięciach architektury i budownictwa na terenach województwa wołyńskiego. Tematyka artykułów obejmowała szeroki zakres zagadnień i problemów rozwoju i modernizacji środowiska architektonicznego, tj.: strategiczne projekty rozwoju regionalnego, rozwój osadnictwa w regionie w kontekście urbanistyki europejskiej i polskiej, artykuły czołowych architektów polskich i regionalnych, publikacja projektów budynków użyteczności publicznej i mieszkalnych, ogłoszenia konkursów architektonicznych, publikacja materiałów badawczych najcenniejszych zabytków Wołynia itp. T. Krafft opublikował na jego łamach m.in. znaczący artykuł pt. *Uwagi na temat budownictwa na Wołyniu*⁴¹, w którym nakreślił problemy rozwoju środowiska architektonicznego miast Wołynia. Zdaniem architekta szybkie zmiany utrudniała regionalna inercja myślenia obywateli miasta i przedstawicieli wszystkich szczebli jego samorządu, brak akceptacji i niezrozumienie przez klientów roli architektów w procesie projektowym oraz powszechna nieufność wobec ich profesjonalizmu. Środowisko architektoniczne próbowało zmienić tę sytuację. We wspomnianym artykule T. Krafft zwrócił uwagę m.in. na to, że Koło Architektów w Łucku utworzyło specjalną sekcję, której zadaniem było doradzanie wszystkim zainteresowanym osobom, instytucjom i wspólnotom w sprawach architektonicznych⁴².

⁴¹ T. Krafft, *Uwagi na temat budownictwa na Wołyniu*, „Wołyńskie Wiadomości Techniczne”, 1934, nr 4–5, s. 12–16.

⁴² Ibidem, s. 16.

T. Krafft za odrębny problem uznał fakt, że opracowywaniem projektów budynków mieszkalnych i użyteczności publicznej często zajmowali się inżynierowie, którzy nie posiadali niezbędnego wykształcenia. Problem ten był aktualny przez cały okres międzywojenny na Wołyniu. Aby zapewnić zatem niezbędny poziom architektoniczny i techniczny zagospodarowania terenów miejskich, zwiększyć racjonalność, bezpieczeństwo i estetykę zabudowy miejskiej, a jednocześnie potwierdzić określony status zawodowy, każdy ze specjalistów otrzymywał stosowne uprawnienia Okręgowej Dyrekcji Robót Publicznych na terenie województwa wołyńskiego — do wykonywania określonych typów prac projektowych. Przykładowo w 1932 r. lista uprawnionych do projektowania liczyła 33 osoby⁴³. Uprawnienia do kierowania wszelkimi robotami budowlanymi, tudzież do sporządzania projektów (planów) wszelkiego rodzaju budowli dostali architekci: Z. Celarski, T.J. Hornung, F. Kokesz, T. Krafft, G. Press, W.J. Stachoń, S. Tymoszenko. Takie same uprawnienia uzyskali też niektórzy inżynierowie: Mikołaj Biełousów, Filip Filipczuk, Franciszek Moczulski, Sergiusz Zabrodzki, Borys Wasilewski.

Warto dodać, że od 1935 r. w skład Koła Architektów wchodził m.in.: F. Adamski, H. Białobrzeski, R. Gürtler, Kazimierz Janicki, Konstanty Kokozow, F. Kokesz, Cz. Konopka, J. Nowak, G. Press, T. Sadkowski, L. Samotyja, S. Sikorski, B. Smoleński, W. Stachoń, S. Tymoszenko⁴⁴.

Jan Siemiątkowski [il. 3] był przewodniczącym zarządu Koła Architektów w Łucku i jednym z najbardziej doświadczonych na Wołyniu pracowników-kierowników w dziedzinie architektury i urbanistyki. Daty początkowe i końcowe jego akt osobowych w Wołyńskim Urzędzie Wojewódzkim to 30 sierpnia 1922 r. — 5 grudnia 1939 r. Urodził się 22 października 1886 r. w Gradzanowie Kościelnym w powiecie sierpeckim, w dawniej guberni płockiej Królestwa Polskiego. W 1922 r. ukończył studia na Wydziale Architektury Politechniki Lwowskiej i został przyjęty na stanowisko asystenta katedry architektury historycznej na tej Uczelni⁴⁵. Od sierpnia tego samego roku równolegle pracował jako asystent architekta powiatowego miasta Równe, a we wrześniu został architektem powiatowym. W październiku 1927 r. został przeniesiony na stanowisko kierownika wydziału architektoniczno-budowlanego Wołyńskiego Urzędu Wojewódzkiego w Łucku⁴⁶. Brał udział w działalności wszystkich towarzystw zawodowych działających w Łucku w dwudziestoleciu międzywojennym, m.in. Oddziału Wołyńskiego SARP, Wołyńskiego Stowarzyszenia Techników (prezes — w l. 1930–1931, wiceprezes — w 1937 r.⁴⁷), współpracował też jako autor

⁴³ Okólniki i zarządzenia Ministerstwa Robót Publicznych i Wołyńskiego Urzędu Wojewódzkiego w sprawie rozwoju budownictwa na terytorium Państwa Polskiego. O zakazie budowy bez pozwolenia itp., APOR, fond 31, op. 1, spr. 378a, k. 127.

⁴⁴ *Członkowie Koła Architektów w Łucku*, „Wołyńskie Wiadomości Techniczne”, 1934, nr 4-5, s. 2. Ibidem, k. 35.

⁴⁵ Akta osobowe Jana Siemiątkowskiego, APOW, fond 46, op. 7, spr. 2138, k. 1–2.

⁴⁶ Ibidem, k. 35.

⁴⁷ F. Raczyński, *Szkic historyczny rozwoju Wołyńskiego Stowarzyszenia Techników w Łucku*, „Wołyńskie Wiadomości Techniczne”, 1937, nr 8–9, s. 2.

Ilustracja 3. Jan Siemiątkowski, 1935, Archiwum Państwowe Obwodu Wołyńskiego, fond 46, op. 7, spr. 2138, k. 3

Figure 3. Jan Siemiątkowski, 1935, APOW State Archives of Volyn District, fond. 46, op. 7, ref. no. 2138, k. 3

Ilustracja 4. Franciszek Kokesz, 1938. Fragment fotografii członków Wołyńskiego Wydziału Stowarzyszenia Architektów Polskich, z kolekcji autora

Figure 4. Franciszek Kokesz, 1938. Fragment of a photograph of the members of the Volyn Chapter of the SARP Association of Polish Architects, 1938, from the author's collection

z „Wołyńskimi Wiadomościami Technicznymi”. Dzięki publikacjom J. Siemiątkowskiego pt. *Budownictwo na Wołyniu*” z l. 1928 i 1937 posiadamy szczegółowe informacje o poziomie i dynamice rozwoju osadnictwa w regionie, typologii projektowanych obiektów, problematyce budownictwa mieszkaniowego w miastach, rozwoju przemysłu oraz budowie obiektów i sieci inżynierskich, a także o ciągłych problemach kadrowych w wydziałach architektoniczno-budowlanych samorządów lokalnych⁴⁸.

Jednym z najaktywniejszych polskich architektów międzywojennego Wołynia był **Franciszek Wiktor Kokesz** [il. 4]. Pochodził z Krakowa, gdzie urodził się 15 grudnia 1892 r. Po ukończeniu w 1911 r. szkoły średniej, rozpoczął w 1913 r. studia na Wydziale Architektury Politechniki Lwowskiej. Podobnie jak wielu niedawnych absolwentów i studentów tej uczelni F. Kokesz musiał przetrwać trudne lata I wojny światowej. Od pierwszych dni aż do 1916 r. służył w armii austriackiej. Kontynuacja studiów bezpośrednio po odejściu ze służby była niemożliwa ze względu na nieregularność zajęć (duża część kadry nauczycielskiej służyła także w wojsku), zniszczone budynki politechniki oraz przeznaczenie niektórych budynków na szpitale. Pod koniec lipca 1918 r. zdobywał doświadczenie projektowe w Towarzystwie Oceny Budownictwa

⁴⁸ J. Siemiątkowski, *Budownictwo na Wołyniu*, „Wołyńskie Wiadomości Techniczne”, 1928, nr 8–9, s. 3–10. J. Siemiątkowski, *Budownictwo na Wołyniu*, „Wołyńskie Wiadomości Techniczne”, 1937, nr 8–9, s. 3–6.

i Remontów w Krakowie. Później pracował w Państwowym Biurze Odbudowy z siedzibą w Bogorodczanach oraz w oddziałach Ministerstwa Robót Publicznych we Lwowie i Krakowie⁴⁹. Od 1919 r. kontynuował naukę na Politechnice Lwowskiej. Studia ponownie przerwał w semestrze zimowym 1920/1921, kiedy to w czasie wojny polsko-bolszewickiej większość studentów została powołana do wojska polskiego. W czerwcu 1922 r., po zdaniu egzaminów ustnych i praktycznych, uzyskał dyplom architekta z oceną ogólną bardzo dobrą⁵⁰. Z autobiografii architekta wiadomo, że w trakcie studiów i bezpośrednio po nich (w l. 1921–1923) pracował w biurze projektowym czołowych lwowskich architektów Alfreda Zahariewicza i Eugeniusza Czerwińskiego. F. Kokesz zdobywał tam doświadczenie *przy opracowaniu planów, szczegółów, kosztorysów różnych budynków*, prowadzenia budów. Realizował np. projekt pawilonu czechosłowackiego na Targach Wschodnich w Parku Strujskim we Lwowie⁵¹.

Po krótkim okresie nauczania w Szkole Przemysłowej we Lwowie (do lutego 1924 r.) F. Kokesz przeniósł się do Łucka, gdzie od lipca 1924 r. pracował w wydziale architektoniczno-budowlanym Okręgowej Dyrekcji Robót Publicznych⁵². Dla F. Kokesza, a także dla wielu innych absolwentów uczelni technicznych w Polsce, Wołyń stał się miejscem, w którym mógł zdobyć pracę i realizować się zawodowo. W ciągu kolejnych piętnastu lat architekt wykazał się bogactwem swojego talentu, niezwykłymi umiejętnościami organizacyjnymi i aktywną postawą obywatela pragnącego służyć państwu i kulturze narodowej.

Kilka faktów z biografii F. Kokesza wskazuje na jego ambicje zawodowe. Po niepowodzeniu w uzyskaniu awansu (w 1925 r. nie został mianowany kierownikiem wydziału architektonicznego, mimo otrzymania rekomendacji) i nieporozumieniach, jakie powstały między Kokeszem, a szefem administracji wołyńskiej podczas remontu budynków Urzędu Wojewódzkiego, 1 stycznia 1928 r. architekt opuścił służbę cywilną i rozpoczął prywatną praktykę architektoniczną. Droga ta stała się możliwa pod koniec 1927 r., kiedy pomyślnie zdał egzamin praktyczny, który zgodnie z decyzją Ministra Robót Publicznych nadawał mu uprawnienia do kierowania i wykonywania wszelkich robót budowlanych („bez ograniczeń”) w województwach wschodniej i środkowej Polski. W tym okresie architekt aktywnie angażował się w działalność projektową i publiczną. W szczególności był jednym z inicjatorów założenia w 1925 r. wspomnianego czasopisma Wołyńskiego Towarzystwa Technicznego „Wołyńskie Wiadomości Techniczne”, które ukazywało się do września 1939 r. Ostateczne ukształtowanie się profesjonalnego środowiska architektonicznego dało początek powołaniu w Łucku Oddziału Wołyńskiego SARP w miejsce założonego w 1928 r. Koła Architektów. Wiadomo, że na czele tej organizacji w 1937 r. stanął Franciszek Kokesz, a w jego skład wchodziło trzydziestu architektów⁵³ [il. 1]. W 1934 r. F. Kokesz został wybrany do prezy-

⁴⁹ Akta osobowe Franciszeka Kokesza, APOW, fond 46, op. 7, spr. 1056, k. 9.

⁵⁰ Ibidem, k. 11.

⁵¹ Ibidem, k. 10.

⁵² Ibidem, k. 28.

⁵³ *Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Architektów RP, oddział w Łucku*, „Komunikat SARP”, 1937, nr 6–7, s. 27–28.

dium zarządu łuckiego oddziału okręgowego Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego, a także stanął na czele komisji powołanej przy diecezji łuckiej ds. oceny dzieł sztuki przechowywanych w kościołach Wołynia i dawnej diecezji żytomierskiej.

Dorobek architektoniczny F. Kokesza na Wołyniu obejmuje około 60 obiektów, w tym budynki mieszkalne i użyteczności publicznej, szkoły i kościoły. Zidentyfikowane realizacje reprezentują etapy rozwoju jego światopoglądu zawodowego, zmiany w jego podejściu twórczym, które odzwierciedlały etapy stylistycznego rozwoju polskiej architektury w okresie międzywojennym.

Pod koniec I. 20. XX w. na Wołyniu, a także na większości terenów tzw. Kresów Wschodnich, praktyka architektoniczna przybrała formy narodowo-romantyczne, ucieleśniające ideę architektury „narodowej” i „rodzimej” Polski Odrodzonej. W projektach budynków mieszkaniowych w Łucku autorstwa F. Kokesza zauważalne są wpływy stylu „dworkowego” (domy mieszkalne S. Zarębskiego⁵⁴ (1931), J. Borkowskiego⁵⁵ (1931) [il. 5]. Każdy dom nakryty był wysokim dachem, posiadał niewielki ganek wejściowy o przysadzistych kolumnach lub filarach, co wyraźnie wskazuje na nawiązanie do narodowych pierwowzorów. Uproszczoną wersję dworu reprezentuje projekt domu drewnianego dla M. Pabiana (1928)⁵⁶ w Łucku, a także domy kolonii urzędniczej w Horochowie (1934)⁵⁷. W konkursowym projekcie Domu Ludowego w Horochowie (1929)⁵⁸ [il. 6] pomysł stworzenia „pomnika polskości” na Wołyniu F. Kokesz oparł na syntezie elementów „narodowych” i „rodzimych” (tu — neoklasycystycznych). Powszechnie wiadomo, że podobnym sposobem podkreślenia regionalnej specyfiki i polskości ziem wschodnich II Rzeczypospolitej i jednocześnie stylem dla zespołów wypoczynkowo-uzdrowiskowych był styl polski z elementami nawiązującymi do tradycyjnej architektury Małopolski i Podhala. Na Wołyniu takie sanatorium powstało w Hucie Stepańskiej, gdzie pod koniec I. 20. XX w. odkryto źródła mineralne i złoża boru. Razem z drewnianym kościołem wybudowanym w 1927 r., w 1933 r. F. Kokesz zaprojektował budynek domu zdrojowego⁵⁹ [il. 7A, 7B]. Trendy retrospektywne przez odwołanie się do form polskiej architektury późnoromańskiej XIII w. i prowincjonalnego baroku z XVII–XVIII w., widać w projektach kościołów rzymskokatolickich w Kiwercach (1929)⁶⁰ [il. 8] i Ożeninie (1930)⁶¹ [il. 9A, 9B].

⁵⁴ Sprawa udzielenia kredytu Zarębskiemu Stanisławowi na budowę domu w Łucku, APOR, fond 40, op. 5, spr. 94.

⁵⁵ F. Kokesz, projekt przebudowy domu mieszkalnego por. Jana Borkowskiego na dz. 22 kolonii oficerskiej w Łucku, APOW, fond 158, op. 4, spr. 1551.

⁵⁶ F. Kokesz, plan domu drewnianego wp. por. M. Pabiana na dz. Nr 32 kolonii oficerskiej w Łucku APOW, fond 158, op. 4, spr. 1162, k. 1.

⁵⁷ Sprawa udzielenia kredytu Deblessemu Janowi na budowę domu w Horochowie, APOR, fond 40, op. 6, spr. 93.

⁵⁸ F. Kokesz, projekt Domu Ludowego w Horochowie, APOW, fond 46, op. 6, spr. 3635.

⁵⁹ F. Kokesz, projekt Domu zdrojowego w Hucie Stepańskiej, powiatu kostopolskiego, województwa wołyńskiego, APOW, fond 46, op. 6, spr. 3631.

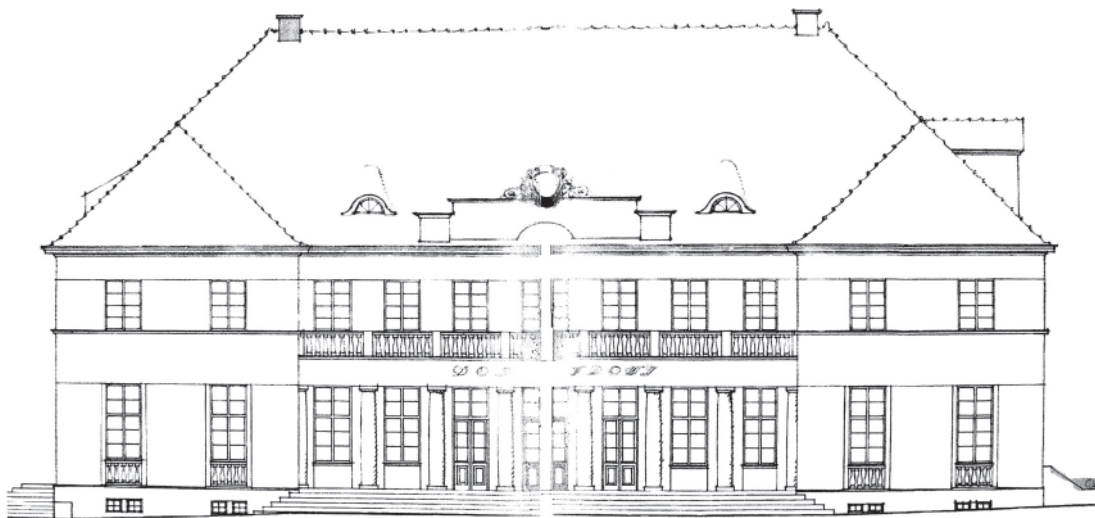
⁶⁰ J. Lewicki, *Modernizm na Wołyniu, czyli jak zmieniały się Kresy*, [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. IV, Białystok 2013, s. 431.

⁶¹ F. Kokesz, projekt kościoła w Ożeninie, APOW, fond 46, op. 6, spr. 3464. Kościół nie zachował się.

Ilustracja 5. Łuck, projekt przebudowy domu mieszkalnego por. Jana Borkowskiego, elewacja frontowa, Franciszek Kokesz, 1931, Archiwum Państwowe Obwodu Wołyńskiego, fond 158, op. 4, spr. 1551

Figure 5. Łuck, design for the remodeling of a residential building by Lt. Jan Borkowski, front elevation, Franciszek Kokesz, 1931, APOW State Archives of Volyn District, fond. 158, op. 4, ref. no. 1551

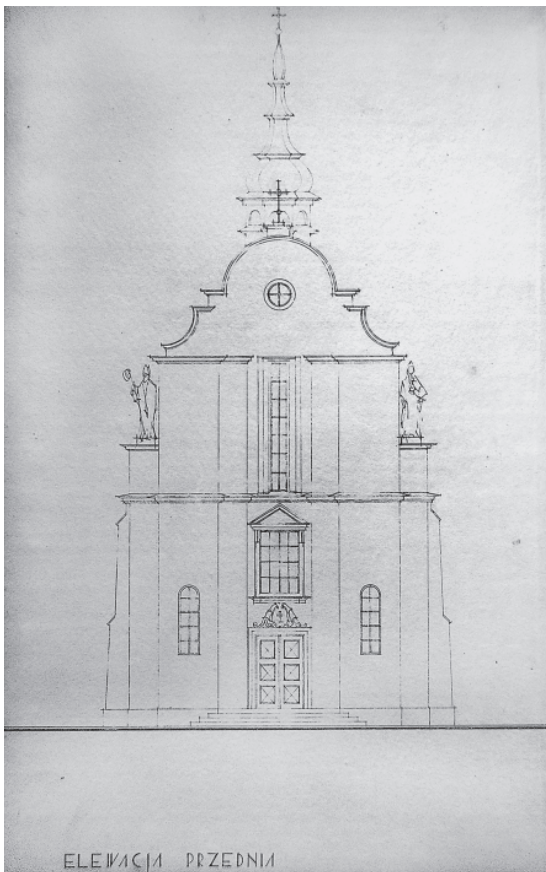
Ilustracja 6. Łuck, projekt Domu Ludowego w Horochowie, elewacja frontowa, Franciszek Kokesz, 1929, Archiwum Państwowe Obwodu Wołyńskiego, fond 46, op. 6, spr. 3635

Figure 6. Łuck, design for the People's House in Horochów, front elevation, Franciszek Kokesz, 1929, APOW State Archives of Volyn District, fond. 46, op. 6, ref. no. 3635

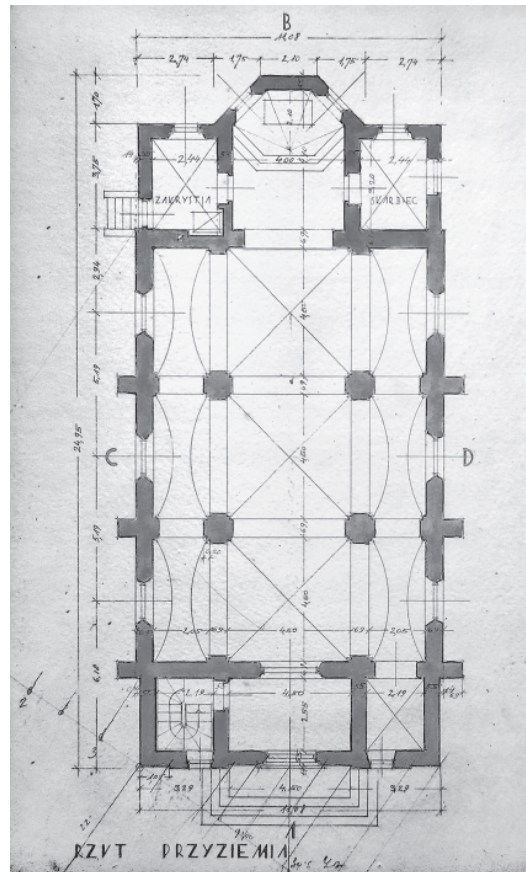
Ilustracja 8. Kiwerce, obwód Wołyński, kościół, widok ogólny, proj. Franciszek Kokesz, 1933(?), fot. autor, 2008

Figure 8. Kiwerce, Volyn District, church, overall view, design by Franciszek Kokesz, 1933(?), photo by the author, 2008

9A

ELEWACJA PRZEDNIA

9B

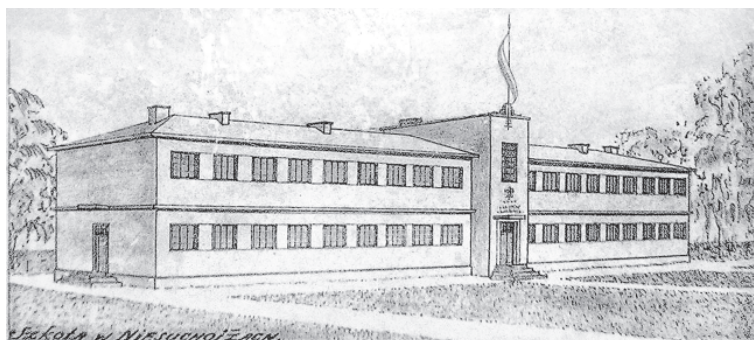
RZUT PRZYZIEMIA

Ilustracja 9. Ożenin, powiat zdołbunowski, projekt kościółka: A — elewacja przednia; B — rzut przyziemia, Franciszek Kokesz, 1930, Archiwum Państwowe Obwodu Wołyńskiego, fond 46, op. 6, spr. 3464

Figure 9. Ożenin, Zdołbunów *Powiat*, design for a church: A — front elevation; B — ground floor plan, Franciszek Kokesz, 1930, APOW State Archives of Volyn District, fond. 46, op. 6, ref. no. 3464

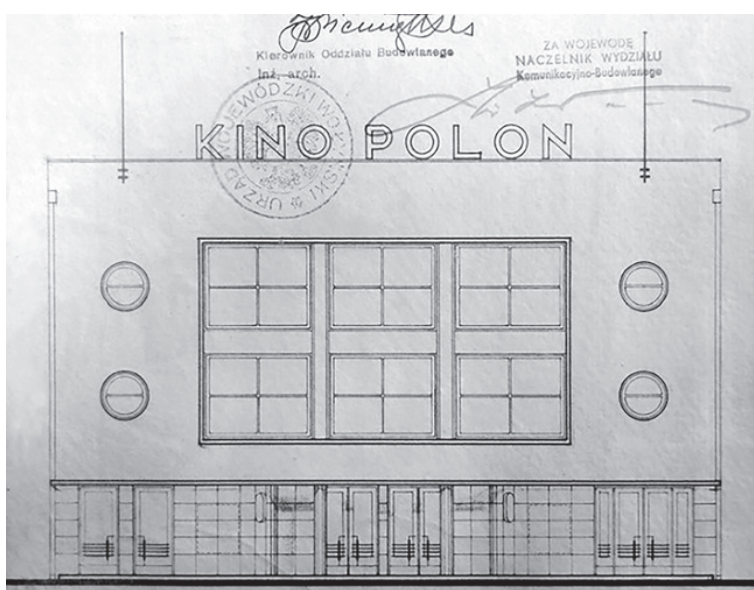
Ilustracja 10. Niesuchojeże, powiat kowelski, projekt publicznej szkoły powszechnej, widok ogólny, Franciszek Kokesz, 1939, Archiwum Państwowe Obwodu Wołyńskiego, fond 46, op. 6, spr. 3367

Figure 10. Niesuchojeże, Kowel *Powiat*, design for a public primary school, overall view, Franciszek Kokesz, 1939, APOW State Archives of Volyn District, fond. 46, op. 6, ref. no. 3367

Ilustracja 11. Łuck, projekt kinoteatru Pani Zofii Gliklichowej, fasada frontowa, Franciszek Kokesz, 1939, Archiwum Państwowe Obwodu Wołyńskiego, fond 46, op. 6, spr. 3428

Figure 11. Łuck, design for the Zofia Gliklichowa live performance and motion picture theater, front elevation, Franciszek Kokesz, 1939, APOW State Archives of Volyn District, fond. 46, op. 6, ref. no. 3428

Odejście od narodowo zorientowanych rozwiązań stylistycznych w twórczości F. Kokesza nastąpiło w kontekście zmiany priorytetów stylistycznych w skali kraju. Jego realizacje powstałe po 1934 r. świadczą o dostrzeżeniu przez architekta ogólnoeuropejskich tendencji do uniwersalizacji i geometryzacji form, zgodnych z normami skrajnego modernizmu architektonicznego — awangardy (projekty szkół w Rożyszczu (1935)⁶², Niesuchojeżach (1939)⁶³ [il. 10], Krzemieńcu (koniec lat 30.)⁶⁴. Architektura każdego z tych obiektów nawiązuje do nurtów modernistycznych: polskiego ekspresjonizmu architektonicznego, funkcjonalizmu, czy też tzw. *streamline*. Jednym z jaskrawych przykładów wpływu modernistycznej awangardy jest główna fasada kinoteatru „Polon” w Łucku (1939)⁶⁵ [il. 11], w którym geometryczny kształt otworów okiennych stworzył kompozycję przypominającą ekran filmowy.

⁶² F. Kokesz, projekt 7-klasowej szkoły w Rożyszczach, APOW, fond 46, op. 6, spr. 3227.

⁶³ F. Kokesz, projekt budowy 7-klasowej publicznej szkoły powszechnej we wsi Nesuchoize (Zarzecze) pow. Kowelskiego, APOW, fond 46, op. 6, spr. 3367.

⁶⁴ F. Kokesz, projekt budowy 7-klasowej szkoły powszechnej w Krzemieńcu, APOW, fond 46, op. 6, spr. 3321.

⁶⁵ F. Kokesz, projekt kinoteatru p. Zofii Gliklichowej w Łucku przy ulicy Krasińskiego, APOW, fond 46, op. 6, spr. 3428.

Twórcza i społeczna działalność F. Kokesza niewątpliwie przyczyniła się do przemiany środowiska, w którym i dla którego pracował. II wojna światowa zahamowała ten rozwój. Wiadomo, że jeszcze w 1940 r. Franciszek Kokesz mieszkał z rodziną w Łucku. W czasie II wojny światowej przeniósł się do Gdyni, gdzie spędził resztę życia. Zmarł w 1970 r.

Zachowane dokumenty i niektóre publikacje z okresu międzywojennego pozwalają zrekonstruować działalność innego wołyńskiego specjalisty — **Stanisława Kostki Słowikowskiego** [il. 12] — przedstawiciela kohorty młodych polskich architektów pracujących w Łucku w l. 30. XX w. Przed przyjazdem na Wołyń jego doświadczenie zawodowe było dość szerokie. O szczegółach życia architekta dowiadujemy się z biografii napisanej przez niego własnoręcznie w czerwcu 1935 r.⁶⁶. Wtedy właśnie S. Słowikowski zwrócił się do Urzędu Województwa Wołyńskiego z prośbą o przyjęcie go na stanowisko inżyniera-architekta w wydziale komunikacji i budownictwa.

S. Słowikowski urodził się 26 stycznia 1903 r. w Warszawie. Po ukończeniu szkoły wstąpił na Wydział Architektury Politechniki Warszawskiej. O tym, że studia zostały przerwane zanim się rozpoczęły, świadczą fakty z jego życia. W 1920 r. został żołnierzem ochotniczym wojska polskiego. W l. 1929–1930 uczył się w szkole podporuczników rezerwy artylerii we Włodzimierzu Wołyńskim, a w 1932 r. otrzymał nominację podporucznika rezerwy.

Lata 20. XX w. stały się jednocześnie okresem zdobywania praktycznych doświadczeń w pracowniach znanych polskich architektów, bezpośrednio na placu budowy i w firmach budowlanych. W l. 1924–1925 Słowikowski pracował jako technik w Polskiej Budowlanej Spółce Akcyjnej, jako kierownik budowy przy wznoszeniu państwowego Instytutu Geologicznego w Warszawie oraz przy budowie Fortu Bema. W 1927 r. brał udział w budowie jednego z pawilonów Międzynarodowej Wystawy Sanitarno-Higienicznej przy przedsiębiorstwie Braci Kario, był także praktykantem w jednym z wydziałów Magistratu m.st. Warszawy przy robotach remontowych w szkołach i przedszkolach miejskich. W l. 1927–1929 S. Słowikowski pracował przy projekcie domu zdrojowego w Gdyni w pracowni architekta A. Knauffa oraz był zatrudniony w Funduszu Kwaterunku Wojskowego na stanowisku asystenta warszawskiego architekta Władysława Polkowskiego. Od 1929 r. do 1934 r. sprawował nadzór architektoniczny i techniczny nad budową budynków mieszkalnych dla oficerów i podoficerów w Warszawie, Wilnie, Katowicach, Toruniu, Dęblinie, Pińsku, Czortkowie. W autobiografii architekt wspomina także swoje pierwsze samodzielne prace: projekty kilku willi pod Warszawą, pomnik dla 23 Pułku Piechoty we Włodzimierzu, pawilon rybacki w Wilnie z wyposażeniem wewnętrznym oraz udział w konkursach i reklamie.

6 kwietnia 1933 r. S. Słowikowski uzyskał stopień inżyniera-architekta. Warszawskie pismo „Architektura i Budownictwo” donosiło o 103 absolwentach Wydziału Architektury, którzy pomyślnie obronili dyplomy w roku akademickim 1932/1933⁶⁷. Już w maju 1934 r. architekt otrzymał uprawnienia do kierowania wszelkiego rodzaju robotami budowlanymi.

⁶⁶ Akta osobowe Stanisława Słowikowskiego, APOW, fond 46, op. 7, spr. 2210, k. 3–4.

⁶⁷ *Z działalności Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej*, „Architektura i Budownictwo”, 1933, nr 7, s. 220.

Ilustracja 12. Stanisław Słowikowski, 1935, Archiwum Państwowe Obwodu Wołyńskiego, fond 46, op. 7, spr. 2210, k. 3

Figure 12. Stanisław Słowikowski, 1935, APOW State Archives of Volyn District, fond. 46, op. 7, ref. no. 2210, k. 3 3

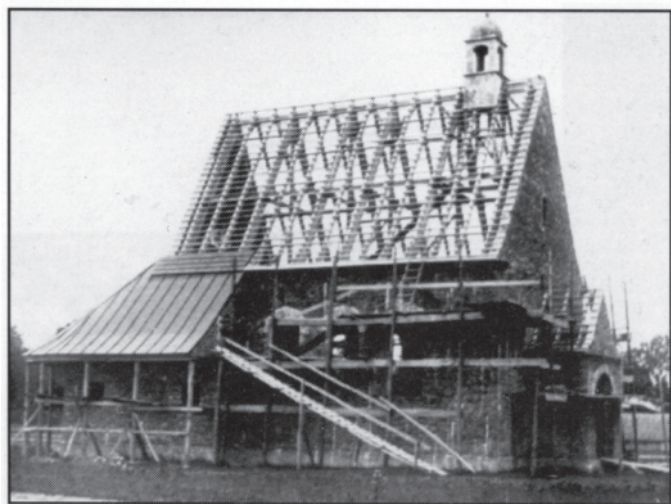
Stanisław Słowikowski rozpoczął pracę w Łucku w październiku 1935 r. Przez kolejne 4 lata wykonywał projekty obiektów o różnym przeznaczeniu: w okresie od 1936 do 1937 r. zaprojektował szkołę 7-klasową w Rokytnym, dom starostwa powiatowego w Zdołbunowie, murowany kościół w Pułemcu koło Lubomla. Szczególnie nowatorskimi były projekty *regulacji szybowca na Sokolej Górze i budowa Wołyńskiej Szkoły Szybowcowej*⁶⁸.

Analizując styl wspomnianych budynków, można mówić o rozumieniu przez architekta kontekstu otoczenia i funkcji przyszłego obiektu. Historyczność i związek z ludową tradycją budowy świątyń podkreśla rozwiązanie stylistyczne kościoła w Pułemcu⁶⁹ [il. 13]. Z kolei idea rozwoju i odnowy, która odzwierciedlała dominujące nurty stylistyczne polskiego modernizmu architektonicznego oraz twórczą atmosferę warszawskiej szkoły architektonicznej 2. poł. I. 20. i pocz. I. 30. XX w., stała się podstawą wizerunku architektonicznego starostwa powiatowego i szkoły szybowcowej Ligi Obrony Powietrznej i Przeciugazowej. W obu przypadkach wyłonionego w rezultacie zamkniętego konkursu architektonicznego zorganizowanego przez Wołyński Urząd Wojewódzki wspólnie z Wydziałem Rejonowym w Zdołbunowie — za pośrednictwem łuckiego oddziału Stowarzyszenia Architektów Rzeczypospolitej Polskiej (SARP). Do udziału zaproszono architektów: J. Nowaka i S. Słowikowskiego z Łucka i T. Kędzierskiego z Równego. Niespodziewanie projekt starostwa autorstwa S. Słowikowskiego został zwycięzcą tego konkursu⁷⁰.

⁶⁸ Akta osobowe Stanisława Słowikowskiego, APOW, fond 46, op. 7, spr. 2210, k. 54–55, 61, 69.

⁶⁹ L. Popek, *Świątynie Wołynia*, Lublin 1997, s. 307.

⁷⁰ *Konkurs na projekt Starostwa i Wydz. Pow. w Zdołbunowie*, „Wołyńskie Wiadomości Techniczne”, 1937, nr 10, s. 8.

Ilustracja 13. Pułemiec, powiat lubomelski, budowa kościółka, proj. Stanisław Słowikowski, 1936, fot. ok. 1938 r., za: L. Popek, *Świątynie Wołyńia*, Lublin 1997, s. 307

Figure 13. Pułemiec, Lubomels *Powiat*, construction of the church, design by Stanisław Słowikowski, 1936, photo ca. 1938, as in L. Popek, *Świątynie Wołyńia* [The churches of Vołyń], Lublin, 1997, p. 307

Szkoła Szybowcowa na Sokolej Górze została zorganizowana w 1933 r. przez Ligę Obrony Powietrznej w celu wstępnego szkolenia pilotów⁷¹. Pierwszym etapem architektonicznego rozwoju tego ośrodka szybowcowego była budowa hangarów i budynków pomocniczych — w 1934 r. Część urbanistyczna projektu zrealizowana przez Słowikowskiego opierała się na zasadach funkcjonalnego podziału terenu z wydzieleniem stref administracyjnych, technicznych oraz mieszkalno-rekreacyjnych. W obrębie pierwszej strefy zlokalizowano budynki administracyjne szkoły, ambulatorium, garaże, parkingi i boiska sportowe. Wśród obiektów sportowych zaplanowano budowę skoczni narciarskiej, toru bobslejowego i saneczkowego. Hangary dla szybowców i warsztaty naprawcze tworzyły inną, wyizolowaną terytorialnie część kompleksu [il. 14A, 14B]. W pewnej odległości od niego, na Wilczej Górze, architekt zaproponował umieszczenie zespołu mieszkalno-hotelowego z jadalnią i salami do pilotażowych zajęć teoretycznych oraz pokojami dla pracowników i gości szkoły⁷².

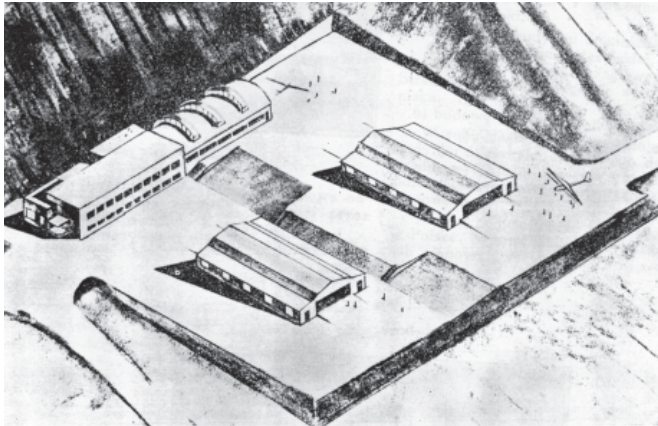
W raporcie S. Słowikowskiego do wojewody wołyńskiego z lipca 1938 r. znajduje się informacja o realizacji projektów odbudowy urzędu skarbowego w Krzemieńcu, budowy elektrowni we Włodzimierzu, warsztatów szkoły stolarskiej w Łucku, dwóch młynów w Radziwiłłowie, żydowskiej gminy „Oświata” w Równem, typowego projektu spółdzielni mleczarskiej w obwodzie włodzimierskim oraz domu Hajkowskich w Łucku i domu w Kamienicy Wołyńskiej (powiat dubieński)⁷³.

Projekt schroniska turystycznego nad jeziorem Świtaż stał się ostatnim dziełem S. Słowikowskiego na Wołyniu. W 2. poł. I. 30. XX w. utworzenie terenu rekreacyjnego na obszarze Jezior Szackich na Wołyniu stało się elementem systemu planowania

⁷¹ S. Słowikowski, *Projekt regulacji i rozbudowy Wołyńskiej Szkoły Szybowcowej L.O.P.P. na Sokolej Górze*, „Wołyńskie Wiadomości Techniczne”, 1937, nr 8–9, s. 30.

⁷² Ibidem, s. 31.

⁷³ Akta osobowe Stanisława Słowikowskiego, APOW, fond 46, op. 7, spr. 2210, k. 143.

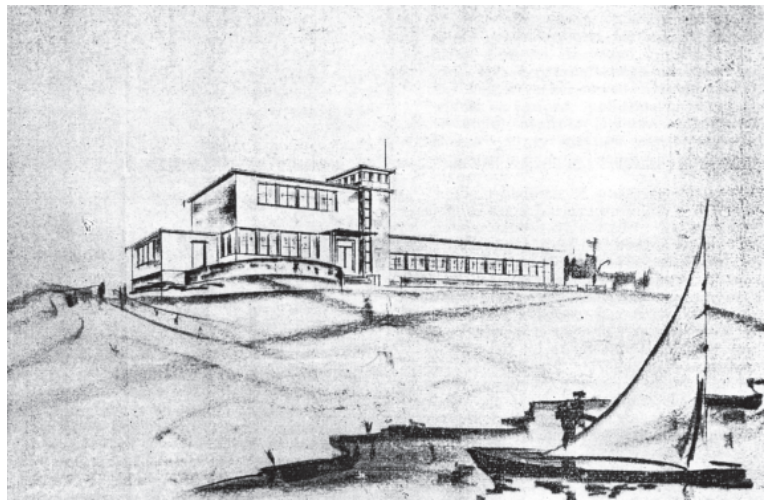
14A **Ilustracja 14.** Sokola Góra, powiat krzemieniecki, projekt regulacji i rozbudowy Wołyńskiej Szkoły Szybowcowej L.O.P.P., proj. Stanisław Słowikowski, 1936: **A** — za: „Wołyńskie Wiadomości Techniczne”, 1937, nr 8–9, s. 30; **B** — za: <https://kremenets.city/articles/253287/paraplanerizm-na-kremenechchini-rodom-z-30-ih-rokiv-minulogo-stolittya> [dostęp: 28.05.2024]

14B

Figure 14. Sokola Góra, Krzemieniec *Powiat*, regulatory and development design for the Volyn L.O.P.P. Glider School, designed by Stanisław Słowikowski, 1936: **A** — as in *Wołyńskie Wiadomości Techniczne* [Volyn Technical News], 1937, no. 8–9, p. 30; **B** — as in <https://kremenets.city/articles/253287/paraplanerizm-na-kremenechchini-rodom-z-30-ih-rokiv-minulogo-stolittya> [accessed on May 28, 2024]

Ilustracja 15. Świtaż, projekt schroniska turystycznego, proj. Stanisław Słowikowski, 1939, za: S. Słowikowski, *Projekt schroniska turystycznego nad Świtazią*, „Ziemia Wołyńska”, 1939, nr 4, s. 51

Figure 15. Świtaż, design for a tourist hostel, design by Stanisław Słowikowski, 1939, as in S. Słowikowski, *Projekt schroniska turystycznego nad Świtazią* [Design for the tourist hostel on Lake Świtaż], *Ziemia Wołyńska* [The Land of Volyn], 1939, no. 4, p. 51

przestrzennego województwa wołyńskiego. Na początku 1939 r. łucki oddział Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego (PTK) rozpoczął budowę stacjonarnego budynku schroniska turystycznego na lewym brzegu jeziora Świtaż⁷⁴. Rozwiązanie architektoniczne budynku głównego wykazywało cechy konstruktywizmu, wyrażone w asymetrycznej kompozycji bryły, zaakcentowanej malowniczości sylwetki, grafice i zdobnictwie otworów okiennych [il. 15]. Projekt nie został zrealizowany — za kilka miesięcy wybuchła II wojna światowa.

⁷⁴ S. Słowikowski, *Projekt schroniska turystycznego nad Świtazią*, „Ziemia Wołyńska”, 1939, nr 4, s. 51.

Иллюстрация 16. Józef Nowak, l. 30. XX w., za: Котис О. Юзеф Новак. Як НКВС репресував луцького архітектора за доносом, <https://www.volynnews.com/news/all/yuzef-novak-yak-nkvs-represuvav-lutskocho-arkhitekтора-za-donosom/> [dostęp: 9.06.2024]

Figure 16. Józef Nowak, 1930s, as in Котис О. Юзеф Новак. Як НКВС репресував луцького архітектора за доносом, <https://www.volynnews.com/news/all/yuzef-novak-yak-nkvs-represuvav-lutskocho-arkhitekтора-za-donosom/> [accessed on June 09, 2024]

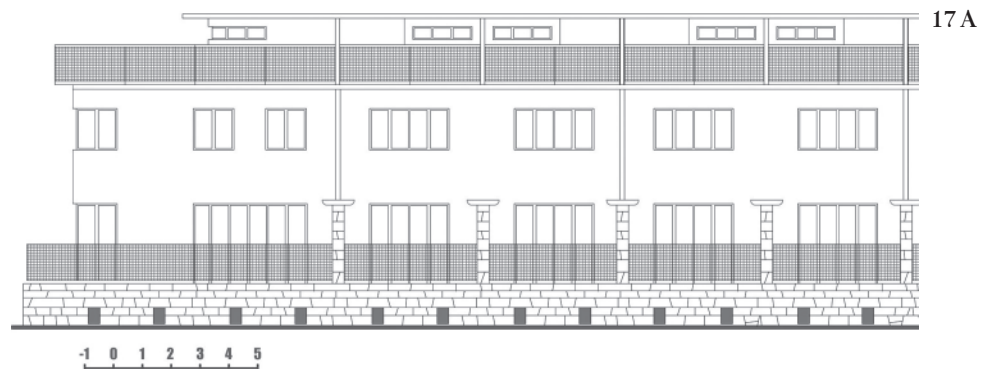
Prawdopodobnie architekt przebywał w Łucku do czasu wkroczenia Armii Czerwonej na tereny zachodniej Ukrainy we wrześniu 1939 r. A wiosną 1940 r. — podzielił tragiczny los tysięcy byłych polskich oficerów — zakończył swoją ziemską wędrówkę w lesie pod Katyniem⁷⁵.

Architekt **Józef Ignacy Nowak** [il. 16] podczas krótkiej pracy na Wołyniu stał się wybitną postacią lokalnego środowiska architektonicznego. Urodził się w 1897 r. we wsi Prądnik Czerwony, będącej obecnie jedną z dzielnic Krakowa. Po ukończeniu szkoły, przez 3 lata przed wybuchem I wojny światowej, pracował jako murarz przy budowie różnych obiektów, jednocześnie uczęszczał do szkoły budowlanej w Krakowie. W 1915 r. został zmobilizowany do armii austriackiej, a w 1918 r. ochotniczo wstąpił do wojska polskiego.

Po zakończeniu wojny kontynuował naukę i pracę. W 1925 r. wstąpił na Wydział Architektury Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie, gdzie uzyskał dyplom inżyniera architekta. W tym samym czasie rozpoczął współpracę ze słynnym krakowskim architektem Adolfem Szyszko-Bohuszem, dzięki której zdobył bogate doświadczenie i umiejętności praktyczne w zakresie ochrony i restauracji zabytków architektury. Dlatego w przyszłości, pracując już w Łucku, Józef Nowak zajmował się restauracją zamków również w innych regionach Polski. Od 1932 r. pracował jako wolno praktykujący architekt w Krakowie. Ze względów rodzinnych przeniósł się do Łucka w 1935 r. i od razu objął stanowisko kierownika wydziału technicznego Magistratu. Na tym stanowisku pracował zaledwie 2 lata, po czym otworzył własną pracownię projektową⁷⁶.

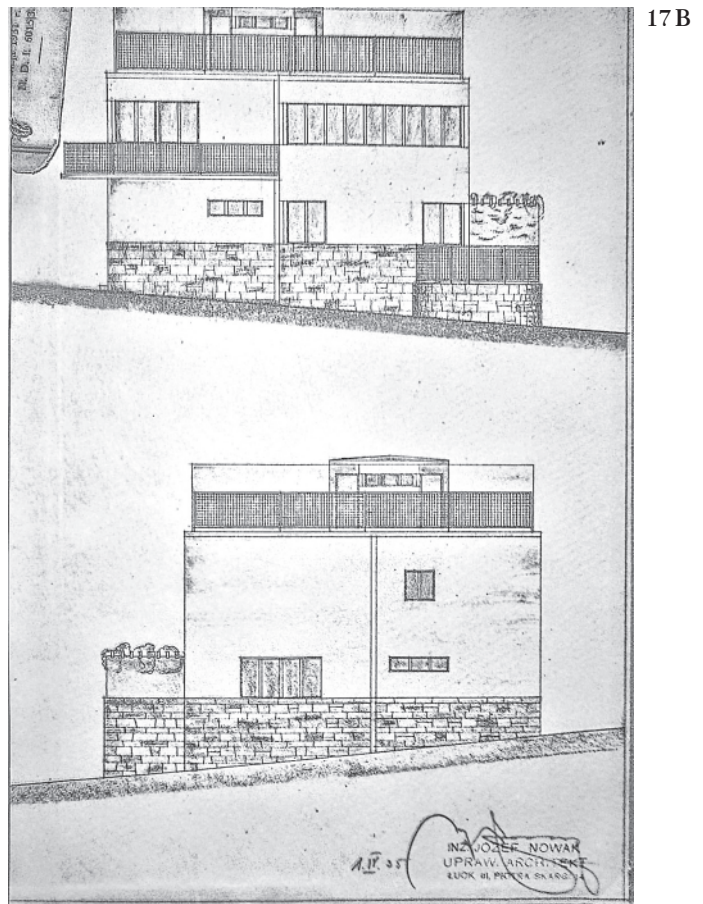
⁷⁵ www.minelinks.com/war/Katyn_Victims_List.html [dostęp: 22.12.2011].

⁷⁶ О. Котис, Юзеф Новак, Як НКВС репресував луцького архітектора за доносом, <https://www.volynnews.com/news/all/yuzef-novak-yak-nkvs-represuvav-lutskocho-arkhitekтора-za-donosom/html> [dostęp: 22.12.2024].

Ilustracja 17. Łuck, projekt domu szeregowego osiemnastomieszkaniowego na łąkach: A — fasada płd-wsch. (rys. autor); B — fasady boczne. Proj. Józef Nowak, 1935, Archiwum Państwowe Obwodu Wołyńskiego, fond 158, op. 4, spr. 2277

Figure 17. Łuck, design for an eighteen-dwelling row house on the meadows: A — southeast elevation (author's drawing); B — side elevation. Design by Józef Nowak, 1935, APOW State Archives of Volyn District, fond. 158, op. 4, ref. no. 2277

Architekt zaprojektował kilka budynków mieszkalnych na potrzeby zagospodarowania nowej dzielnicy w centrum Łucka (na zrehabilitowanym terenie pomiędzy rzekami Styr i Głuszec), która miała być zasiedlona przez przedstawicieli miejskiej inteligencji technicznej. Budynek szeregowy złożony był z osiemnastu segmentów⁷⁷ [il. 17A, 17B],

⁷⁷ J. Nowak, projekt domu szeregowego 18to mieszkaniowego na łąkach m. Łucka, APOW, fond 46, op. 4, spr. 2277.

zawierających dwa typy mieszkań na dwóch poziomach — będących ucieleśnieniem idei „mieszkania minimalnego” oraz flankujących jego bryłę mieszkań typu *apartment-wille*. Lakoniczna i geometryczna przejrzystość form świadczyła o nawiązywaniu przez projektanta do form i rozwiązań charakterystycznych dla architektury konstruktywizmu, takich jak poziome otwarte tarasy na każdej kondygnacji, ograniczone eleganckimi metalowymi balustradami, pergole na płaskich dachach podkreślające łączność i przenikanie się architektury kwartału i przestrzeni przyszłego parku, otwierające bryłę w stronę nowego kwartału mieszkalnego, który miał powstać wśród ogrodów. Zabudowania złożone z bloków ośmiomieszkaniowych⁷⁸ [il. 18A, 18B], stylistycznie zbliżone do opisanego powyżej, miały demonstrować nowe podejście do architektonicznej i przestrzennej organizacji otoczenia, wyraźnie przeciwstawionej historycznemu krajobrazowi miasta. Duża liczba metalowych elementów na elewacjach, zaokrąglone kontury balkonów świadczyły o oczywistym, twórczym wpływie popularnego w l. 30. XX w. w Europie Zachodniej i w Polsce stylu „okrętowego”. Opracowane projekty niestety nie zostały zrealizowane.

W 1934 r. wybudowano według projektu J. Nowaka szkołę we wsi Kościuchnowka (obecnie na terenie obwodu wołyńskiego), w pobliżu kopca pamiątkowego wzniesionego ku pamięci żołnierzy polskich poległych w czasie I wojny światowej⁷⁹ [il. 19]. Lapidarność funkcjonalnej formy architektonicznej, składającej się z dwu- i jednopiętrowej bryły, w pełni odpowiadała zasadom funkcjonalnym i estetycznym modernistycznej awangardy architektonicznej⁸⁰.

Dotychczasowe doświadczenia J. Nowaka, związane z restauracją zespołów zamkowych w innych regionach Polski, zadecydowały o przyjęciu ostatecznie jego wersji rekonstrukcji najstarszego elementu zamku Ostrogskich-Lubomirskich w Dubnie — bramy wjazdowej. Mimo przeprowadzonego w l. 1933–1934 konkursu i uznania projektu architekta W. Stachonia za zwycięzcę, do realizacji był przyjęty projekt J. Nowaka, który *najlepiej oddaje się historyzm i monumentalność odrestaurowanej budowli*⁸¹. Prace zakończono w większości do 1939 r., a najstarszy budynek zamku nabrał nowoczesnego wyglądu [il. 20]. Surowe liniowe attyki nad wieżą bramną, ozdobione płaskimi podcieniami, wykonanymi w cegle nietynkowanej, połączono stylistycznie z narożnikowym boniowaniem i prostokątnymi oknami z lekko zaakcentowanymi ościeżkami.

Wiadomo także o pracach architekta nad projektem adaptacji „starej oficyny” dawnego zamku Ostrogskich na potrzeby instytucji finansowych⁸².

⁷⁸ J. Nowak, projekt domu ośmiomieszkalnego na łąkach miejskich w Łucku, APOW, fond 46, op. 6, spr. 3676.

⁷⁹ *Budowa szkoły-schroniska im. Legionów w Kościuchnowce*, „Wołyńskie Wiadomości Techniczne”, 1937, nr 8, s. 10.

⁸⁰ Budynek szkoły zachował się, jest bardzo przebudowany.

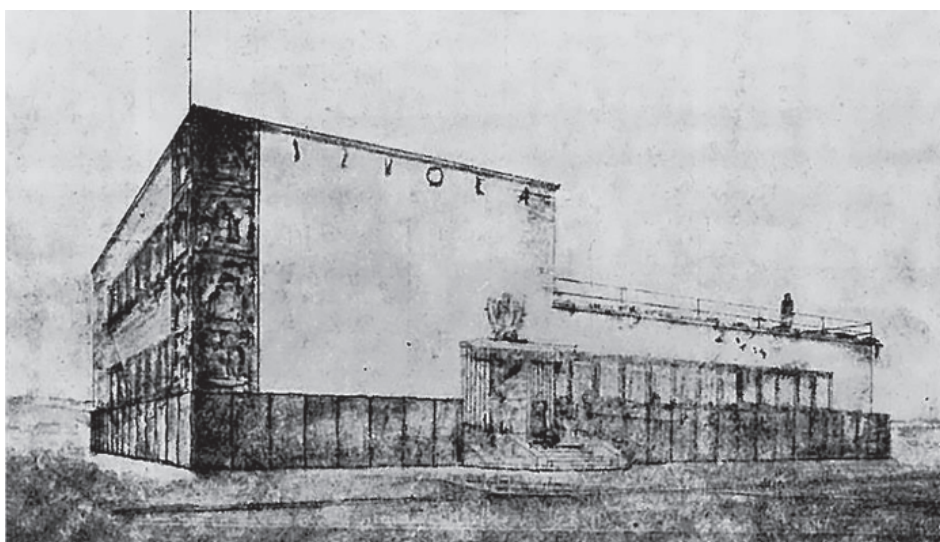
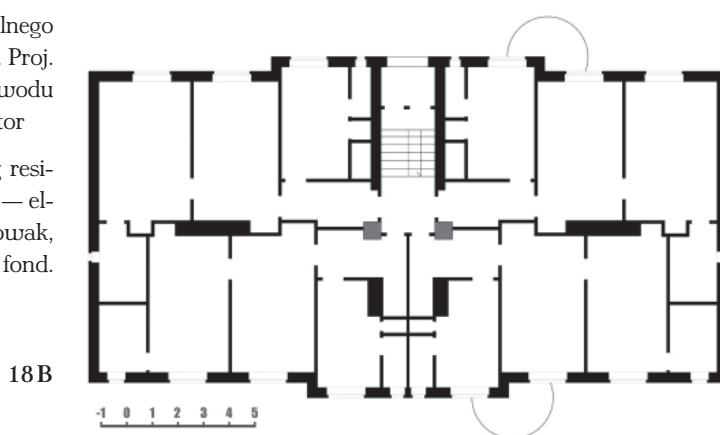
⁸¹ J. Dutkiewicz, *Konkurs na odbudowę zamku w Dubnie*, „Buletyn Historii Sztuki i Kultury”, 1933–1934, nr 4, s. 302.

⁸² Z. Rewski, *Województwo Wołyńskie. Prace konserwatorskie*, „Buletyn Historii Sztuki i Kultury”, 1938, nr 2, s. 224.

Ilustracja 18. Łuck, projekt domu ośmiomieszkalnego na łąkach miejskich: **A** — elewacja; **B** — piętro. Proj. Józef Nowak, 1935, Archiwum Państwowe Obwodu Wołyńskiego, fond 46, op. 6, spr. 3676, rys. autor

Figure 18. Łuck, design for an eight-dwelling residential building on the municipal meadows: **A** — elevation; **B** — 2nd floor. Design by Józef Nowak, 1935, APOW State Archives of Volyn District, fond. 46, op. 6, ref. no. 3676, author's drawing

Ilustracja 19. Kościuchnówka, powiat łucki, projekt szkoły powszechnej, proj. Józef Nowak, 1934, za: J. Lewicki, *Modernizm na Wołyniu, czyli jak zmieniły się Kresy*, [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. IV., Białystok 2013, s. 426

Figure 19. Kościuchnówka, Łuck Powiat, primary school design, design by Józef Nowak, 1934, as in J. Lewicki, *Modernizm na Wołyniu, czyli jak zmieniły się Kresy* [Modernism in Volyn or How the Eastern Borderlands changed], in *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej* [State of research into the multi-cultural heritage of the former Polish Lithuanian Commonwealth], vol. IV, Białystok, 2013, p. 426

Ilustracja 20. Dubno, obwód Rówieński, zamek Ostrogskich-Lubomirskich, brama wjazdowa, widok od strony dziedzińca, proj. rekonstrukcji Józef Nowak, 1934, fot. autor, 2023

Figure 20. Dubno, Równo District, the Ostrogski–Lubomirski castle, entry gate, view from the courtyard, reconstruction design by Józef Nowak, 1934, photo by the author, 2023

Ustalono, że po zajęciu Wołynia przez wojska radzieckie w 1939 r. J. Nowak został aresztowany, później na początku 1941 r. skazany, a w 1942 r. objęty amnestią⁸³.

PODSUMOWANIE

Zachowane dokumenty i prowadzone badania pozwalają w szerokim zakresie na odtworzenie etapów życia i biografii twórczych tylko części polskich architektów, którzy w okresie międzywojennym mieszkali i tworzyli na terenie przedwojennego województwa wołyńskiego. O większości dowiadujemy się dopiero z podpisanych przez nich projektów. Jednakże analiza całego szeregu źródeł (materiałów archiwalnych i dostępnych publikacji) pozwala stwierdzić decydujący wpływ tych specjalistów na kształtowanie się krajobrazu architektonicznego miast Wołynia w l. 1921–1939. Dzięki ich twórczej pracy rozwój

⁸³ О. Котис, *Юзеф Новак, Як НКВС репресував луцького архітектора за доносом*, <https://www.volynnews.com/news/all/yuzef-novak-yak-nkvs-represuvav-lutskoho-arkhitekтора-za-donosom/> [dostęp: 9.06.2024].

środowiska miejskiego odbywał się w kontekście narodowo-romantycznych i ogólnoeuropejskich nurtów architektonicznych — zaawansowanej jak na tamte czasy myśli architektonicznej. Ważne było utworzenie na Wołyniu twórczych stowarzyszeń architektów jako środowiska zawodowego, które w wydawanych fachowych periodykach podjęło dyskusję o aktualnych problemach architektonicznych i urbanistycznych dotyczących przekształceń struktury przestrzennej i funkcjonalnej miast regionu, morfologii i stylistyki budynków, ochrony i zachowania dziedzictwa historycznego i architektonicznego, a także informowania o tego typu działaniach najszerszych kręgów społecznych w wydaniach specjalnych. Dla Wołynia każdy z elementów takiej pracy był bezprecedensowy. Faktycznie można mówić o kształtowaniu podmiotowości regionu w strukturze procesu architektonicznego II Rzeczypospolitej. Zachowane do dziś obiekty użyteczności publicznej, budynki mieszkalne w miastach Wołynia autorstwa polskich architektów stanowią integralny element historii jego architektury i dowód jej integracji z ogólnoeuropejskim procesem kulturowym.

STRESZCZENIE

W artykule podjęto problem przesłanek społecznych i cech kształtowania się profesjonalnego środowiska architektonicznego na terenie województwa wołyńskiego II Rzeczypospolitej (1921–1939), składającego się głównie z architektów polskiego pochodzenia. Wołyń był atrakcyjnym regionem do pracy zarówno dla doświadczonych, jak i młodych polskich specjalistów, którzy rozpoczynali tu swoją karierę zawodową. W związku z brakami kadrowymi, jak i możliwością zatrudnienia w służbie publicznej oraz prowadzenia prywatnej praktyki projektowej w regionie w okresie międzywojennym, architekci wykonali projekty znacznej liczby budynków różnych grup typologicznych. Wizerunek architektoniczny odzwierciedlał narodowo-romantyczne i awangardowe nurty stylistyczne ówczesnej architektury polskiej i europejskiej oraz ich indywidualną interpretację autorską. Na podstawie kwerendy publikacji okresu międzywojennego i dokumentów archiwalnych zarysowano działalność polskich architektów na Wołyniu w l. 20. i 30. XX w., omówiono portrety twórcze oraz scharakteryzowano dziedzictwo architektów: Tadeusza Kraffta, Jana Siemiątkowskiego, Franciszka Kokesza, Stanisława Słowikowskiego, Józefa Nowaka.

Słowa kluczowe: polscy architekci, Wołyń, okres międzywojenny, Franciszek Kokesz, Tadeusz Krafft, Jan Siemiątkowski, Józef Nowak, Stanisław Słowikowski

BIBLIOGRAFIA

MATERIAŁY PUBLIKOWANE

Borcza Zuzana, *Budownictwo pocztowe w Polsce w okresie międzywojennym*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 1979, z. 1, s. 51–68.

Budowa domów dla urzędników państwowych w województwach wschodnich, Warszawa 1925.

Budowa szkoły-schroniska im. Legionów w Kościuchnowce, „Wołyńskie Wiadomości Techniczne”, 1937, nr 8, s. 10.

- Dutkiewicz Józef, *Konkurs na odbudowę zamku w Dubnie*, „Buletyn Historii Sztuki i Kultury”, 1933–1934, nr 4, s. 302.
- Konkurs na projekt Starostwa i Wydz. Pow. w Zdołbunowie*, „Wołyńskie Wiadomości Techniczne”, 1937, nr 10, s. 8.
- Konkursy. Budownictwo na Wołyniu*, „Wołyńskie Wiadomości Techniczne”, 1928, nr 8–9, s. 14.
- Krafft Tadeusz, *Uwagi na temat budownictwa na Wołyniu*, „Wołyńskie Wiadomości Techniczne”, 1935, nr 4–5, s. 12–16.
- Lewicki Jakub, *Modernizm na Wołyniu, czyli jak zmieniały się Kresy*, [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, red. W. Walczak, K. Łopatecki, t. IV, Białystok 2013, s. 417–456.
- Popek Leon, *Świątynie Wołynia*, Lublin 1997.
- Projekt regulacji i rozbudowy Wołyńskiej Szkoły Szybowcowej L.O.P.P. na Sokolej Gorze*, „Wołyńskie Wiadomości Techniczne”, 1937, nr 8–9, s. 30–31.
- Pszczółkowski Michał, *Architektura Łucka w dwudziestoleciu międzywojennym*, [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, red. W. Walczak, K. Łopatecki, t. VIII, Białystok 2017, s. 215–252.
- Pszczółkowski Michał, *Architektura szkolna II Rzeczypospolitej*, Łódź 2017.
- Pszczółkowski Michał, *Architektura użyteczności publicznej II Rzeczypospolitej. 1918–1939. Forma i styl*, Łódź 2014.
- Pszczółkowski Michał, *Architektura użyteczności publicznej II Rzeczypospolitej. 1918–1939. Funkcja*, Łódź 2020.
- Raczyński Franciszek, *Szkic historyczny rozwoju Wołyńskiego Stowarzyszenia Techników w Łucku*, „Wołyńskie Wiadomości Techniczne”, 1937, nr 8–9, s. 2.
- Rewski Zygmunt, *Województwo Wołyńskie. Prace konserwatorskie*, „Buletyn Historii Sztuki i Kultury”, 1938, nr 2, s. 224.
- Siemiątkowski Jan, *Budownictwo na Wołyniu*, „Wołyńskie Wiadomości Techniczne”, 1928, nr 8–9, s. 3–10.
- Siemiątkowski Jan, *Budownictwo na Wołyniu*, „Wołyńskie Wiadomości Techniczne”, 1937, nr 8–9, s. 3–6.
- Słowikowski Stanisław, *Projekt schroniska turystycznego nad Switiazią*, „Ziemia Wołyńska”, 1939, nr 4, s. 51.
- Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Architektów RP, oddział w Łucku*, „Komunikat SARP”, 1937, nr 6–7, s. 27–28.
- Tejszerska Anna, *Styl narodowy w architekturze sakralnej Polski Odrodzonej (1918–1939)*, Lublin, 2019.
- Z życia okręgów i oddziałów P[olskiego] T[owarzystwa] K[rajoznawczego]*, „Wiadomości Krajoznawcze i Turystyczne”, R.V, 1934, nr 8–9, s. 4.
- Z działalności Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej*, „Architektura i Budownictwo”, 1933, nr 7, s. 219–222.
- Котис Олександр, *Юзеф Новак, Як НКВС репресував лυцького архітектора за доносом* (Kotys Oleksandr, *Iuzef Novak, Iak NKVS represuvav luts'koho arkhitekтора за donosom*), <https://www.volynnews.com/news/all/yuzef-novak-yak-nkvs-represuvav-lutskoho-arkhitekтора-za-donosom/> [dostęp: 09.06.2024].

Михайлишин Ольга, *Архітектура і містобудування Західної Волині 1921–1939 років*, Рівне 2013 (Mykhaylyshyn Olga, *Arkhitektura i mistobuduvannia Zakhidnoi Volyni 1921–1939 rokiv*, Rivne 2013).

Михайлишин Ольга, *Архітектор Семен Сидорчук: спроба творчого портрета забутого майстра*, „Вісник НУВГП”, 2009, N 3 (47), Ч.З., с. 49–56 (Mykhaylyshyn Olga, *Arkhitektor Semen Sydorchuk: sprobа tvorchoho portreta zabutoho maistra*, “Visnyk NUVGP”, 2009, N 3 (47), CH.Z., s. 49–56).

Прищепя Олена, *Міста Волині у другій половині XIX — на початку XX ст.*, Рівне 2010 (Pryshchepa Olena, *Mista Volyni u druhiy polovyni XIX — na pochatku XX st.*, Rivne 2010).

MATERIAŁY NIEPUBLIKOWANE

Archiwum Akt Nowych w Warszawie:

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Zespół 9

- Projekt kościoła w Horyńgradzie, proj. Wawrzyniec Dajczak, inż. architektury i budownictwa, 1927, we Lwowie, sygn. 2598.
- Proj. kościoła paraf. w Pow. mieście Kostopolu, wojew. wołyńskie. Proj. inż. arch. Feliks Michalski, 1927, sygn. 2736.
- Projekt odbudowy kościoła rzymsko-kat. Św. Stanisława w Kowlu na Wołyniu. Proj. inż.-arch. Wiesław Kononowicz i Stefan Szyller, 1924, sygn. 2746.
- Projekt Gimnazjum Państwowego w Łucku. Proj. Tołoczko Kazimierz, inż.-arch., sygn. 2951.
- Projekt budowy gmachu dla Banku Polskiego w Łucku, proj. inż. W. Baliński, 1925, sygn. 2955.
- Projekt Oddziału Państwowego Banku Rolnego w Łucku, wojew. Wołyńskiego przy ul. Elizy Orzeszkowej. Proj. Akademik arch. Lalewicz, 1928, sygn. 2956.
- Projekt Urzędu P[ocztowego] i T[elegraficznego] w Łucku. Proj. inż. Puterman, 1936, sygn. 2957.
- Projekt kościoła drewnianego w Hucie Stepańskiej, wojew. wołyńskie. Proj. Arch. Zdzisław Mączyński. 1920, sygn. 3329.

Archiwum Państwowe Obwodu Rowieńskiego, Równe, Ukraina:

Magistrat miasta Równe, Fond 31

- Spisy pracowników Magistratu, 1923, op. 1, spr. 184.
- Sprawa budowy domu przy ul. 3 Maja, nr 316, własność Dubikiera Hersza, 1923–1932, op. 1, spr. 205.
- Okólniki i zarządzenia Ministerstwa Robót Publicznych i Wołyńskiego Urzędu Wojewódzkiego w sprawie rozwoju budownictwa na terytorium Państwa Polskiego. O zakazie budowy bez pozwolenia itp., 1926–1932, op. 1, spr. 378a.
- Protokoły z posiedzeń komisji budowlanej Magistratu, 1927–1930, op. 1, spr. 521.
- Sprawa przebudowy domu przy ul. 3 Maja, nr 274, własność Berndta Ferdinanda, 1930–1938, op. 1, spr. 1593.
- Spisy pracowników Magistratu, 1932–1934, op. 1, t. 2, spr. 1978.

Bank Gospodarstwa Krajowego, Fond 40

- Sprawa udzielenia kredytu Zarębskiemu Stanisławowi na budowę domu w Łucku, 1933–1934, op. 5, spr. 94.
- Sprawa udzielenia kredytu Deblessemu Janowi na budowę domu w Horochowie, 1933–1934, op. 6, spr. 93.
- Sprawa udzielenia kredytu Smoleńskiej Stefanii na budowę domu w Równem, 1936–1939, op. 8, spr. 134.

Archiwum Państwowe Obwodu Wołyńskiego, Łuck, Ukraina:

Fond 46

- Projekt 7-klasowej szkoły w Rożyszczach, inż. arch. F. Kokesz, 1935, op. 6, spr. 3227.
- Projekt budowy 7-klasowej szkoły powszechnej w Krzemieńcu przez Towarzystwo Przyjaciół szkół hebrajskich, inż. arch. F. Kokesz, bez daty, op. 6, spr. 3321.
- Projekt budowy 7-klasowej publicznej szkoły powszechnej we wsi Nesuchoiże (Zarzecze) pow. Kowelskiego, inż. arch. F. Kokesz, 1939, op. 6, spr. 3367.
- Projekt kinoteatru p. Zofii Gkilichowej w Łucku przy ulicy Krasińskiego, inż. arch. F. Kokesz, 1939, op. 6, spr. 3428.
- Projekt kościoła w Ożeninie, inż. arch. F. Kokesz, 1930, op. 6, spr. 3464.
- Projekt kościoła w Białożórce, arch. Romuald Gutt, 1927, op. 6, spr. 3469.
- Projekt kaplicy w Babinie, arch. Jan Ryczgórski-Sawicz, 1939, op. 6, spr. 3492.
- Projekt domu zdrojowego w Hucie Stepańskiej, powiatu kostopolskiego, województwa wołyńskiego, inż. arch. F. Kokesz, 1933, op. 6, spr. 3631.
- Projekt Domu Ludowego w Horochowie, inż. arch. F. Kokesz, 1929, op. 6, spr. 3635.
- Projekt budynku murowanego 2-piętrowego Oddziału Centralnej Kasy Spółek Rolniczych w Łucku przy ul. 3-go Maja 18, arch. Witold Marcinkowski, 1936, op. 6, spr. 3666.
- Projekt domu ośmiomieszkalnego na łąkach miejskich w Łucku, inż. arch. J. Nowak, op. 6, spr. 3676.
- Projekt budynku Polskiego Zakładu Ubezpieczeń Wzajemnych w Łucku, arch. W. Rytzel, bez daty, op. 6, spr. 3686.
- Akta osobowe Franciszeka Kokesza, 1924–1927, op. 7, spr. 1056.
- Akta osobowe Tadeusza Kraffta, 1922–1923, op. 7, spr. 1145.
- Akta osobowe Jana Siemiątkowskiego, 1922–1939, op. 7, spr. 2138.
- Akta osobowe Stanisława Sikorskiego, 1926–1936, op. 7, spr. 2156.
- Akta osobowe Stanisława Słowikowskiego, 1935–1939, op. 7, spr. 2210.

Miejski architekt Łucka, Fond 158

- Sprawa nieruchomości Spółdzielni Oficerskiej w Łucku, 1928–1935, op. 4, spr. 1162.
- Projekt przebudowy domu mieszkalnego por. Jana Borkowskiego na dz. 22 kolonii oficerskiej w Łucku, inż. arch. F. Kokesz, 1931, op. 4, spr. 1551.
- Protokoły komisji technicznej i korespondencja z Urzędem Wojewódzkim w sprawach zagospodarowania Łucka, 1932–1933, op. 4, spr. 1734.
- Projekt domu szeregowego 18-to mieszkaniowego na łąkach m. Łucka, inż. arch. J. Nowak, 1935, op. 4, spr. 2277.

THE ACTIVITIES AND CREATIVE LEGACY OF POLISH ARCHITECTS OF VOLYN DURING THE INTERWAR PERIOD (1921–1938)

INTRODUCTION

Volyn—in this case the Voivodeship of Volyn of the 2nd Polish Republic—suffered from an acute deficit of qualified specialists in the field of architecture over the whole of the twenty-year interwar period (1921–1939). It is a known fact that during the time of the Russian Empire, up until 1917, the position of municipal architect only existed in Żytomierz, the administrative center of the Volyn Guberniya. A similar function was served by an architect specially invited by municipal authorities in certain other cities (especially Równe) at the beginning of the 20th century. Among the duties of such an official was the approval of designs for private buildings, the issuing of construction permits, remodeling permits, etc.¹

The undertaking of more complex tasks, such as urban planning or the design of public buildings, was mainly taken up by architects from St. Petersburg as well as design studios in Kyiv or Żytomierz. Locally, draftsmen performed technical jobs involving the preparing of drawings or the development of the simplest of designs.

Following the reinstatement of Polish statehood and its shaping within the borders of the 2nd Polish Republic, starting with the year 1918 the authorities put great stress on the social and economic development of the Eastern Borderlands. Especially important was the job of spatial and planning development of cities, the regulation of their development, and the design of buildings of various designations.

Thus, representatives of the architectural communities of Warsaw, Cracow, and Lwów [Lviv] took part in developing the designs for many building of social importance for the region—buildings serving state administration, banking and financial institutions, Roman Catholic churches, transit facilities, social-cultural institutions, insurance societies, public organizations, etc. Those working on such designs included Teodor Bursze (Bursche),² Wawrzyniec Dajczak,³ Romuald Gutt,⁴

¹ О. Прищепя, *Міста Волині у другій половині XIX – на початку XX ст.*, Рівне 2010, с. 210.

² The remodeling of the of the house at No. 274 3 Maja Street, property of Berndt Ferdinand, 1930–1938, Równe District State Archives (APOR), op. 1, spr. 1593, k. 24.

³ W. Dajczak, design for the church in Horyńgród, Archives of New Records in Warsaw (AAN), group 9, ref. no. 2598.

⁴ R. Gutt, design for the church in Białożórka, Volyn District State Archives (APOW), fond 46, op. 6, spr. 3469.

Marian Lalewicz,⁵ Tadeusz Łobos,⁶ Feliks Michalski,⁷ Zdzisław Mączyński⁸ Witold Marcinkowski,⁹ Wacław Rytzel,¹⁰ Stefan Szyller, Wiesław Kononowicz,¹¹ Kazimierz Tołłoczko,¹² and others. Some of them worked in design offices of the ministry and other state institutions, developing designs with defined use functions. For example, Stanisław Filasiewicz was the manager of the technical department of the design office of the BP Polish Bank and the author of branch offices of the Bank in the Eastern Borderlands, including Łuck.¹³ The post office buildings in Równe (1935) and Łuck (1936) were designed by Jan Najman and Julian Putterman–Sadłowski at the CBBP Central Office for Post Office Building (subsequently transformed into the BSiP Office for Studies and Designs), including a design office.¹⁴

It is at this point that the authors of the typical designs should be mentioned. These designs were developed as commissioned by the ministries and construction departments throughout the whole of the 2nd Polish Republic and were also to be used in Volyn. It is known that the design of spatial layouts and series of typical residential buildings for civil service colonies in the cities of Volyn (Równe, Łuck, Horochów, Kostopol, Kowel, Zdołbunów, Sarny, Włodzimierz Wołyński, Luboml, Krzemieniec, and Kamień–Koszyrski) over the years 1924–1925 was a job entrusted to Teodor Bursze, Julian Lisiecki, Juliusz Kłos, Roman Bogowolski, Jerzy Müller, Aleksander Raniecki, Zygmunt Tarasin, Adam Paprocki, and others. Multi–family buildings for commissioned and non–commissioned officers in Łuck, Równe, Kowel, Sarny, and Białokrynica were built

⁵ M. Lalewicz, design for the Łuck Branch of the PBR State Agricultural Bank, Volyn Voivodeship on Elizy Orzeszkowej Street, AAN, group 9, rel no. 2956. More on the architectural legacy of M. Lalewicz may be found in: M. Omilanowska–Kiljańczyk, Marian Lalewicz: architekt petersbursko–warszawski [Marian Lalewicz: St. Petersburg–Warsaw architect], Warsaw, 2023.

⁶ Z. Borcz, Budownictwo pocztowe w Polsce w okresie międzywojennym [Post office construction in Poland during the interwar years], *Kwartalnik architektury i Urbanistyki* [Architecture and Urban Planning Quarterly], 1979, vol. 1, p. 66.

⁷ F. Michalski, design for the parish church of the Kostopol, *powiat* [county] capital, Volyn Voivodeship, AAN, group 9, ref. no. 2736.

⁸ Z. Mączyński, design for a timber church in Huta Stepańska, Volyn Voivodeship, AAN, group 9, ref. no. 3329.

⁹ W. Marcinkowski, design for the three–story masonry branch of the CKP Agricultural Company Credit Union in Łuck at No. 18 3–go Maja Street, APOW, fond. 46, op. 6, ref. no. 3666.

¹⁰ W. Rytzel, design for the PZUZ Polish Mutual Insurance Association building in Łuck, APOW, fond 46, op. 6, spr. 3686.

¹¹ W. Kononowicz and S. Szyller, design for the rebuilding of the St. Stanislaus Roman Catholic Church in Kowel in Volyn, AAN, group 9, ref. no. 2746.

¹² K. Tołłoczko, design for the State Middle School in Łuck, AAN, group 9, ref. no. 2951.

¹³ W. Baliński, design for the BP Polish Bank building in Łuck, ANN, group 9, ref. no. 2955.

¹⁴ M. Pszczółkowski, *Architektura Łucka w dwudziestolecu międzywojennym* [The architecture of Łuck in the twenty–year interwar period], in *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej* [State of research into the multicultural heritage of the former 2nd Polish Republic], edited by W. Walczak and K. Łopatecki, vol. VIII, Białystok 2017, p. 245.

in the 1930s¹⁵ in accordance with the designs of well-known Warsaw architects Bohdan Lachert, Józef Szanajca, Włodzimierz Winkler, Leopold Toruń, Kazimierz Tołłoczko, Wacław Polkowski, and Bronisław Rudziński.

The systematic direct involvement of Polish architects in work in Volyn is visible from the beginning of the 1920s when experienced architects and fledging specialists flocked to the technical departments of the voivodeship and *powiat* authorities. Preserved archival documents show that among the first to act in the region were Stanisław Sikorski (starting with 1921) in Krzemieniec¹⁶, Tadeusz Krafft (starting with 1922) in Kowel¹⁷, Jan Siemiątkowski (starting with 1922) in Równe¹⁸, Franciszek Kokesz (starting with 1924) in Łuck¹⁹, and Stanisław Karpowicz (starting with the 1920s) in Dubno. The number of specialists with higher architectural education grew over successive years. Stanisław Babiński, Anna Baranowska, Henryk Białobrzeski, Zdzisław Celarski, Romuald Gürtler, Kazimierz Janicki, Adam Juraniec-Jurewicz, Tadeusz Józef Hornung, Tadeusz Karasiński, Tadeusz Kiędzierski, Czesław Konopka, Włodzimierz Moraczewski, Józef Ignacy Nowak, Grzegorz Press, Tadeusz Sadkowski, Stanisław Kostka Słowikowski, Władysław Jan Stachoń and others worked in Volyn during the interwar twenty-year period.

One of the first areas of development involving the subject of study is an article by J. Lewicki from 2013.²⁰ In it he presents an analysis of the published regional periodicals of interwar Volyn examining the main streams and issues in the architectural and urban planning development of this region over the years 1921–1939. Significant input into the study of interwar architecture in the eastern voivodeships was provided by M. Pszczołkowski, who devoted one of his monographs to this region.²¹ The author looked at the individual buildings of Volyn in the context of research into the development of their architectural form, style, and function in terms of the entire country. The main works of K. Stefański,²² F. Burno,²³

¹⁵ A. Król, Piętnastolecie budownictwa wojskowego [Fifteen years of military construction], *Architektura i Budownictwo* [Architecture and Building Construction], 1933, nr 10–12.

¹⁶ The personnel file of Stanisław Sikorski, APOW, fond 46, op. 7, ref. no. 2156.

¹⁷ The personnel file of Tadeusz Krafft, APOW, fond 46, op. 7, ref. no. 1145, k. 1.

¹⁸ The personnel file of Jan Siemiątkowski, APOW, fond 46, op. 7, ref. no. 2138.

¹⁹ The personnel file of Franciszek Kokesz, APOW, fond 46, op. 7, ref. no. 1056.

²⁰ J. Lewicki, Modernizm na Wołyniu, czyli jak zmieniały się Kresy [Modernism in Volyn or How the Eastern Borderlands changed], in *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej* [State of research into the multi-cultural heritage of the former Polish-Lithuanian Commonwealth], edited by W. Walczak and K. Łopatecki, vol. IV, Białystok, 2013, pp. 417–456.

²¹ M. Pszczołkowski, *Architektura użyteczności publicznej II Rzeczypospolitej. 1918–1939. Forma i styl* [Public utility architecture in the 2nd Polish Republic 1918–1939: Form and style], Łódź, 2014; M. Pszczołkowski, *Architektura użyteczności publicznej II Rzeczypospolitej. 1918–1939. Funkcja* [Public utility architecture in the 2nd Polish Republic 1918–1939: Function], Łódź, 2020.

²² K. Stefański, *Polska architektura sakralna w poszukiwaniu stylu narodowego* [Polish church architecture in search of a national style], Łódź 2020.

²³ F. Burno, *Świątynie nowego państwa. Kościoły rzymskokatolickie II Rzeczypospolitej* [Temples of the new state: Roman Catholic churches of the 2nd Polish Republic], Warsaw, 2012.

and A. Tejszerska²⁴ were dedicated to questions of shaping the image and style of Roman Catholic churches, which occupied an important spot in the creativity of architects, including those working in Volyn. Selected aspects of the activities of professional associations and organizations in the Voivodeship of Volyn and the regulations governing architects were discussed in the author's monograph on the architecture and urban planning of Volyn in the years 1921–1939.²⁵ However, the objective of these authors was not a characterization of the professional architectural community or the work of individual architects in the Voivodeship of Volyn.

It is only in this article that, on the basis of archival materials stored in the regional archives of the Ukraine uncovered by this author, such a research effort has been undertaken for the first time.

Archival sources and publications accessible today make possible the creation of complete portraits of only a few of the named specialists. Documentary materials (personal files, architectural designs, documents involving the operations of the technical department of municipality halls, starostys [county level offices], voivodeship offices, and published sources and articles) allow the following of the activities of larger groups of architects with varying degrees of details or simply calling attention to certain phases in their lives in connection with the Voivodeship of Volyn of the 2nd Polish Republic. However, it is important to try to rediscover the Polish architectural community of this region and time and note the names of several architects completely forgotten today.

The aim of this article is a characterization of the creative work and input of Polish architects active in Volyn during the interwar period (1921–1939) in the development of cities and other municipal structures of the region. The primary task is the establishment of the creative portraits of architects as well as brief descriptions of their most important buildings.

The historical–logical method was used to achieve this end. It pictures the social and professional context of the development of phenomena and processes in the field of architecture and urban planning of Volyn (the Voivodeship of Volyn of the 2nd Polish Republic) during the interwar period as an element of a nationwide process as well as a successive phase in the reconstruction of the activities of Polish architects in the region. An important research technique used in the working process was analysis of primary source materials (designs and textual materials) and publications from the 1920s and 1930s, which facilitated the recreation of the creative biographies of architects, established the authorship of architectural designs and built structures as well as the defining of their main typological and stylistic qualities.

²⁴ A. Tejszerska, *Styl narodowy w architekturze sakralnej Polski Odrodzonej (1918–1939)* [The national style in church architecture of Poland reborn (1918–1939)], Lublin, 2019.

²⁵ О. Михайлишин, *Архітектура і містобудування Західної Волині 1921–1939 років*, Рівне 2013.

THE PROFESSIONAL ARCHITECTURAL COMMUNITY OF VOLYN DURING THE INTERWAR PERIOD

The growth in the scale of the development of building construction in Volyn, which retained its dynamism even during the world economic crisis of the turn of the 1920s and 1930s, resulted in a continuous demand for specialists with design knowledge and skills as well as an individual creative mannerism and orientation aimed at current stylistic trends. Architects who at this time lived and worked in the region permanently were mainly concerned with administrative, management, and design work. Most specialists involved in architectural practice developed commissioned designs, were employed by the technical–building and traffic departments of town halls or in the voivodeship building department, to which they were obliged by official duties. Some architects conducted a private practice in the 1930s. They had been granted special licenses and individual permits for the design of various types of buildings.

It may be stated that the increase in the number of architectural and engineering specialists in the region, especially at the start of the 1930s, was a direct consequence of the major crisis of 1929–1933, which had a significant negative impact on the development of building construction in the 2nd Polish Republic. In search of work, young people, and to a lesser degree experienced architects as well as representatives of other engineering specialties, moved to the east of the country where the effects of the economic crisis were less noticeable and manifest.

The largest cities in the Voivodeship of Volyn in the interwar period were Łuck—an administrative center—and Równe, the center of the Równe *powiat*. Thus, municipal architects were among the key officials responsible for the functional, stylistic, and aesthetic modernization as well as spatial development of these cities and for the shaping of the architecture of buildings and their agreement with urban and construction standards.

The only discovered mention of the first (?) municipal architect of interwar Równe—K. Kruszelewski²⁶—is from the year 1923.²⁷ The signature of this architect is found on the design for the remodeling of one of the municipal residential buildings. His successor in this post over the years 1923–1928 was Eng. Walery Świętochowski²⁸ followed by Szymon Sidorczuk,²⁹ an architect of Belorussian heritage, up to the mid–1930s.

Stanisław Sikorski³⁰ performed the duties of the municipal architect of Równe for a brief period of time (several months in 1930). Thanks to his personnel file it is

²⁶ His given name is impossible to establish.

²⁷ The matter concerns the construction of the building at No. 316 3 Maja, APOR, fond. 31, op. 1, ref. no. 205.

²⁸ List of the staff of City Hall, APOR, fond. 31, op. 1, ref. no. 184, k. 7.

²⁹ О. Михайлишин, *Архітектор Семен Сидорчук: спроба творчого портрета забутого майстра*, „Вісник НУВГП”, 2009, N 3 (47), Ч.3. с. 51.

³⁰ Protocol from a meeting of the City Hall Building Commission, APOR, fond. 31, op. 1, ref. no. 521, k. 73.

known that he was educated at the Institute of Technology in Tomsk (Russia). In November of 1921 he was taken on by the Voivodeship of Volyn District Public Road Directorate as an architect and in 1925 became the *powiat* architect for Krzemieniec. A successive phase of his life was linked with Równe where he was transferred on July 7, 1929 to serve as *powiat* architect for the *powiat* starosty. He retired from civil service in Równe on December 31, 1936.³¹ The design work of this architect requires further research. However, what is known is that a design by S. Sikorski won a competition devoted to preserving the memory of Polish soldiers who lost their lives in World War I at Kościuchnówka.³² S. Sikorski also managed construction of the civil service colony in Krzemieniec.³³

Over the next two years (autumn 1930 to February 1, 1933), the municipal architect for Równe was a graduate of the Institute of Civil Engineering and the Academy of Fine Arts in St. Petersburg (Russia)—Jan Ryczgórski–Sawicz.³⁴ At this time it is still not known how his further professional career fared. However, a never built design for a chapel in Babin (1939) by this architect has survived.³⁵

On April 1, 1993, Bolesław Smoleński became the municipal architect for Równe.³⁶ One of the villas in the city was built in line with his design.³⁷

PORTRAITS OF THE ARCHITECT

Tadeusz Krafft (1878–1942)³⁸ was the municipal architect for Łuck for an extended period of time—1932–1939 [fig. 2]. He was selected for the post of regional architect with the starosty of Kowel on September 6, 1992. He filled this position until January 31, 1932. T. Krafft's personnel file shows that for a certain period of time he was an art teacher at the city's School of Surveying and Roads. It is a known fact that at that time he was one of the most experienced architects in the area of the Voivodeship of Volyn. By September of 1923 he had had twenty-one years of experience in government and professional service.³⁹

³¹ Personnel files of Stanisław Sikorski, APOW, fond. 46, op. 7, ref. no. 2156, k. 1–26.

³² Konkursy. Budownictwo na Wołyniu [Competitions: Building construction in Volyn], *Wołyńskie Wiadomości Techniczne* [Volyn Technical News], 1928, no. 8–9, p. 14.

³³ *Budowa domów dla urzędników państwowych w województwach wschodnich* [The building of houses for government officials in the eastern voivodeships], Warsaw, 1925, p. 11.

³⁴ Protocol from a meeting of the City Hall Building Commission, APOR, fond. 31, op. 1, ref. no. 521, k. 165; op. 1, vol. 2, ref. no. 1978, k. 2.

³⁵ J. Ryczgórski–Sawicz, chapel design for Babin, APOW, fond. 46, op. 6, ref. no. 3492.

³⁶ List of City Hall staff, APOR, fond. 31, op.1, vol. 2, ref. no. 1978, k. 1.

³⁷ The granting of credit to Stefania Smoleńska for the building of a house in Równe, APOR, fond. 40, op. 8, ref. no. 134.

³⁸ Personnel file of Tadeusz Krafft, APOW, fond. 46, op. 7, ref. no. 1145.

³⁹ Personnel file of Tadeusz Krafft, APOW, fond. 46, op. 7, ref. no. 1145, k. 1, 2, 3, 9.

He was active in public professional life as a member of the Łuck Architects' Circle and subsequently a member of the Board of the Volyn Chapter of the SARP together with Tadeusz Sadkowski, Władysław Stachoń, and Sergiusz Tymoszenko.⁴⁰ He was also a member of the Łuck Volyn Association of Technicians and collaborated with the *Wołyńskie Wiadomości Techniczne* [Volyn Technical News], published over the years 1925–1939. This publication became an effective source for spreading information regarding issues and achievements of architecture and building construction in the Voivodeship of Volyn among the technical intelligentsia. The topics covered by its articles encompassed a broad range of matters and developmental as well as modernization issues relating to the architectural community—i.e. strategic designs for regional development, the development of settlements in the region in the context of European and Polish urban planning, articles by leading Polish and regional architects, the publication of public building and residential designs, announcements of architectural competitions, the publication of research materials on the most valuable of Volyn heritage, etc. It was on its pages that T. Krafft published a significant article entitled, “Uwagi na temat budownictwa na Wołyniu” [Comments on building in Volyn],⁴¹ in which he identified the problems facing the development of the architectural community of the cities of Volyn. It was the view of the architect that rapid change was impeded by the regional inertia regarding thinking by the citizens of cities and representatives of all levels of local government, the lack of acceptance and of understanding by clients of the role of the architect in the design process, and the general mistrust of their professionalism. The architectural community tried to change this situation. In the mentioned article, T. Krafft noted that the Łuck Architectural Circle established a special section whose job it was to provide advise for all interested people, institutions, and communities in all matters architectural.⁴²

A separate problem identified by T. Krafft was the fact that the design of residential and public buildings was often the domain of engineers who lacked the necessary training. This problem remained current throughout the whole of the interwar period in Volyn. Thus, in order to guaranty a necessary architectural and technical level in the development of municipal lands, increase rationality, safety, and aesthetics in municipal buildings as well as simultaneously confirm a defined professional status, each specialist received an appropriate license from the District Directorate for Public Works in the Voivodeship of Volyn to perform defined types of design work. For example, the 1932 list of people licensed to perform design work numbered thirty-three.⁴³ Licenses

⁴⁰ Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Architektów RP, oddział w Łucku [Report on the activities of the SARP Association of Architects of the Republic of Poland, Łuck Chapter], *Komunikat SARP* [SARP Communique], 1937, no. 6–7, pp. 27–28.

⁴¹ T. Krafft, “Uwagi na temat budownictwa na Wołyniu” [Comments on building in Volyn], *Wołyńskie Wiadomości Techniczne* [Volyn Technical News], 1934, no. 4–5, pp. 12–16.

⁴² *Ibid.*, p. 16.

⁴³ Circular and Enactment of the Ministry of Public Works and the Volyn Voivodeship Office on the development of building construction throughout Poland and the ban on building without a permit, etc., APOR, fond, 31, op. 1, ref no. 378a, k. 127.

to manage all types of construction work as well as develop designs (plans) for all types of buildings were awarded to the following architects: Z. Celarski, T. J. Hornung, F. Kokesz, T. Krafft, G. Press, W. J. Stachoń, and S. Tymoszenko. Similar licenses were awarded to certain engineers: Mikołaj Biełousów, Filip Filipczuk, Franciszek Moczulski, Sergiusz Zabrodzki, and Borys Wasilewski.

It is worth adding that starting with 1935 the makeup of the Architectural Circle included F. Adamski, H. Białobrzieski, R. Gürtler, Kazimierz Janicki, Konstanty Kokozow, F. Kokesz, Cz. Konopka, J. Nowak, G. Press, T. Sadkowski, L. Samotyja, S. Sikorski, B. Smoleński, W. Stachoń, and S. Tymoszenko.⁴⁴

Jan Siemiątkowski [fig. 3] was the chairman of the Board of the Łuck Architectural Circle and one of the most experienced workers–managers of Volyn in the field of architecture and urban planning. The start and finish dates of his personnel files in the Voivodeship Office are August 30, 1922 and December 5, 1939. He was born on October 22, 1886 in Gradzanów Kościelny in the Sierps *Powiat* in the former Płock Gubernya of the Kingdom of Poland. He completed his studies in 1922 at the Faculty of Architecture of the Lwów [Lviv] University of Technology and was accepted as an assistant professor of the Department of the History of Architecture of that school.⁴⁵ In parallel, starting with August of that year, he worked as assistant architect for the *powiat* city of Równe and became *powiat* architect in September. In October of 1927 he was transferred to the post of head of the architectural–construction department of the Volyn Voivodeship Office in Łuck.⁴⁶ He took part in the activities of all professional associations active in Łuck in the twenty–year interwar period, including the Volyn Chapter of the SARP, the Volyn Association of Technicians (president over the years 1930–1931 and vice–president in 1937⁴⁷), and he collaborated with the *Wołyńskie Wiadomości Techniczne* [Volyn Technical News] as an author. Thanks to J. Siemiątkowski’s publication entitled, *Budownictwo na Wołyniu* [Building construction in Volyn] from the years 1928 and 1937, detailed information was disseminated on the level and dynamics of the development of settlement in the region, the typology of designed structures, questions of residential building in cities, the development of industry, and the building of engineering facilities and networks as well as ongoing problems regarding staffing for the architectural–building departments of local government.⁴⁸

⁴⁴ Członkowie Koła Architektów w Łucku [Members of the Łuck Architectural Circle], *Wołyńskie Wiadomości Techniczne* [Volyn Technical News], 1934, no. 4–5, p. 2

⁴⁵ Personnel files of Jan Siemiątkowski, APOW, fond. 46, op. 7, ref. no. 2138, k. 1–2.

⁴⁶ *Ibid.*, k. 35.

⁴⁷ F. Raczyński, Szkie historyczny rozwoju Wołyńskiego Stowarzyszenia Techników w Łucku [A historical sketch of the development of the Volyn Association of Technicians in Łuck], *Wołyńskie Wiadomości Techniczne* [Volyn Technical News], 1937, no. 8–9, p. 2.

⁴⁸ J. Siemiątkowski, *Budownictwo na Wołyniu* [Construction in Volyn], *Wołyńskie Wiadomości Techniczne* [Volyn Technical News], 1928, no. 8–9, p. 3–10. J. Siemiątkowski, *Budownictwo na Wołyniu* [Construction in Volyn], *Wołyńskie Wiadomości Techniczne* [Volyn Technical News], 1937, no. 8–9, p. 3–6.

One of the most active Polish architects of interwar Volyn was **Franciszek Wiktor Kokesz** [fig. 4]. He was from Cracow, where he was born on December 15, 1892. Upon graduating from secondary school in 1913 he studied at the Faculty of Architecture of the Lwów [Lviv] University of Technology. Like many recent and current student of that school, F. Kokesz had to survive the difficult years of World War I. From its first days all the way into 1916 he served in the Austrian army. Continuing his studies immediately upon leaving the service was impossible due to the irregular nature of classes (a large part of the teaching staff also served in the army) and the destroyed building of the University of Technology as well as a designation of certain buildings as hospitals. Around the end of July of 1918 he gained design experience in the Society for Assessing Buildings and Renovation Work in Cracow.⁴⁹ Subsequently he worked in the State Office for Reconstruction, with its offices in Bogorodczany, as well as in branches of the Ministry of Public Works in Lwów and Cracow. Starting with 1919 he continued his studies at the Lwów University of Technology. He interrupted his studies once again during the 1920–1921 winter semester when most students were drafted into the Polish Army during the Polish–Bolshevik War. In June of 1922, upon passing his oral and practical examinations, he was awarded a diploma in architecture with an overall grade of very good.⁵⁰ The architect's autobiography provides information that during his studies and immediately following them (the years 1921–1923) he worked in the office of Lwów's leading architects, Alfred Zahariewicz and Eugeniusz Czerwiński. It is there that F. Kokesz gained experience in the development of plans, details, and estimates for various buildings as well as in managing construction sites. For example, he built the Czechoslovak pavilion at the Eastern Fair in Styrski Park in Lwów.⁵¹

After a brief period of teaching at the Industrial School in Lwów (up to February of 1924), F. Kokesz moved to Łuck, where starting with July of 1924 he worked at the architectural–building department of the District Directorate of Public Works.⁵² For F. Kokesz, as was the case for many graduates of technical schools in Poland, Volyn was *the* place to find work and pursue a career. Over the course of the next fifteen years the architect demonstrated the wealth of his talent, exceptional organizational skills, and active civic stance serving his country and national culture.

Several facts out of F. Kokesz's biography indicate his professional ambitions. After failing to be advanced (it was in 1925 that he was not nominated manager of the architectural department in spite of being recommended), also, due to misunderstandings between Kokesz and the head of the Volyn administration that emerged during renovation work on the Voivodeship Office buildings, the architect left the civil service on January 1, 1928 and launched his private practice. This road opened up at the end of 1927 when he successfully passed his practical examination and pursuant to a decision

⁴⁹ Personnel files of Franciszek Kokesz, APOW, fond. 46, op. 7, ref. no. 1056, k. 9.

⁵⁰ Ibid., k. 11.

⁵¹ Ibid., k. 10.

⁵² Ibid., k. 28.

by the Minister of Public Works was licensed to manage and perform all construction work (“without restriction”) in the voivodeships of eastern and central Poland. During this period the architect was involved in design work and public activities. Specifically, he was one of the initiators of the mentioned *Wołyńskie Wiadomości Techniczne* [Volyn Technical News], a periodical of the Volyn Technical Society, founded in 1925 and published up to September of 1939. Ultimately, the coalescing of the professional architectural community gave rise to the SARP Volyn Chapter in Łuck in place of the Architectural Circle founded in 1928. It is known that Franciszek Kokesz was its head in 1937 and it consisted of thirty architects⁵³ [fig. 1]. In 1934 F. Kokesz was elected to the presidium of the management of the Łuck District Chapter of the PTK Polish Touring Society. He also headed the commission established by the Łuck Diocese to assess works of art found in the churches of Volyn and the former Diocese of Żytomierz.

The achievements of F. Kokesz in Volyn encompass approximately sixty buildings, including residential and public buildings, schools, and churches. The identified buildings represent phases in the development of his professional worldview and changes in his approach to creativity reflecting the stylistic phases in the development of Polish architecture in the interwar period.

Around the end of the 1920s architectural practice took on national–romantic forms embodying the idea of a “national” and “native” architecture of the Reborn Poland in Volyn as well as most of what were known as the Eastern Borderlands. In the case of the designs of residential buildings in Łuck by F. Kokesz it is possible to note the influence of the “manor house” style (the residences of S. Zarębski,⁵⁴ 1931, and J. Borkowski,⁵⁵ 1931) [fig. 5]. Each of these houses was covered by a high roof and had a small entry porch with squat columns or pillars, which clearly indicated national origins. A simplified version of a manor house is represented by the design for the timber house of M. Pabian (1928)⁵⁶ in Łuck as well as the house in the civil service colony in Horochów (1934).⁵⁷ In the competition design for a People’s House in Horochów (1929)⁵⁸ [fig. 6] F. Kokesz based his idea for creating a “monument to Polishness” on a synthesis of “national” and “native” (in this case Neoclassical) elements. It is a known fact that a similar method was used to stress the regional specifics and Polishness of the eastern lands of the 2nd Polish

⁵³ Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Architektów RP, oddział w Łucku [Report on the activities of the Association of the Architects of the Republic of Poland, Łuck Chapter], Komunikat SARP [SARP Communiqué], 1937, no. 6–7, pp. 27–28.

⁵⁴ The case involving the granting of credit to Stanisław Zarębski for the building of a house in Łuck, APOR, fond. 40, op. 5, ref. no. 94.

⁵⁵ F. Kokesz, design for the remodeling of the residence of Lt. Jan Borkowski, Lot No. 22 of the Officers’ Colony in Łuck, APOW, fond. 158, op. 4, ref. no. 1551.

⁵⁶ F. Kokesz, plan of a timber house for Lt. M. Pabian, Lot No. 32 of the Officers’ Colony in Łuck, APOW, fond. 158, op. 4, ref. no. 1162, k. 1.

⁵⁷ The case involving the granting of credit to Jan Deblessem for the building of a house in Horochów, APOR, fond. 40, op. 6, ref. no. 93.

⁵⁸ F. Kokesz, design for the People’s House in Horochów, APOW, fond. 46, op. 6, ref. no. 3635.

Republic and at the same time, the style for recreational–spa complexes was the Polish style with elements making reference to the traditional architecture of Lesser Poland and the Podhale region. In Volyn just such a sanatorium was built in Huta Stepańska, where mineral springs and boron deposits were discovered at the end of the 1920s. Together with a timber church built in 1927, F. Kokesz designed the spa facility in 1933⁵⁹ [fig. 7A and 7B]. Retroactive trends making reference to 13th century Polish late–Romanesque forms and provincial Baroque from the 17th and 18th centuries are visible in the Roman Catholic churches in Kiwerce (1929)⁶⁰ and Ożenin (1930)⁶¹ [fig. 9A and 9B].

The moving away from nationally–oriented stylistic solutions in the work of F. Kokesz took place in the context of changes in the stylistic priorities of the country as a whole. His implementations after the year 1934 bear witness to his noting of European tendencies striving toward universalism and a geometrization of forms in line with the standards of extreme Modernism in architecture—the Avant Garde designs for the schools in Rożyszcze (1935),⁶² Niesuchojeże (1939)⁶³ [fig. 10], and Krzemieniec (end of the 1930s).⁶⁴ The architecture of each of these buildings makes reference to a stream of Modernism—Polish architectural Expressionism, Functionalism, and what is known as the Streamline Style. One of the most striking examples of the influence of the Modernistic Avant Garde is the main façade of the Polon live performance and motion picture theater in Łuck (1939)⁶⁵ [fig. 11] in which the geometric shape of window openings create a composition reminiscent of a projection screen.

The creative and social activities of F. Kokesz undoubtedly played a role in changes in the community in which and for which he worked. World War II arrested this development. Franciszek Kokesz and his family lived in Łuck as late as 1940. During the war he moved to Gdynia where he spent the rest of his life. He died in 1970.

Surviving documents and certain publications from the interwar period make possible the reconstruction of another specialist from Volyn—**Stanisław Kostka Słowikowski**

⁵⁹ F. Kokesz, design for the spa facility building in Huta Stepańska, Kostopolski *Powiat*, Voivodeship of Volyn, APOW, fond. 46, op. 6, ref. no. 3631.

⁶⁰ J. Lewicki, *Modernizm na Wołyniu, czyli jak zmieniły się Kresy* [Modernism in Volyn or how the Eastern Borderlands changed], in *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej* [State of research into the multicultural heritage of the old Commonwealth], vol. IV, Białystok, 2013, p. 431.

⁶¹ F. Kokesz, design for a church in Ożenin, APOW, fond. 46, op. 6, ref. no. 3464. The church has not survived.

⁶² F. Kokesz, design for a seven–grade school in Rożyszcze, APOW, fond. 46, op. 6, ref. no. 3227.

⁶³ F. Kokesz, design for the building of a seven–grade public elementary school in the village of Nesuchojeże (Zarzecze), Kowelski *Powiat*, APOW, fond. 46, op. 6, ref. no. 3367.

⁶⁴ F. Kokesz, design for the building of a seven–grade elementary school in Krzemieniec, APOW, fond. 46, op. 6, ref. no. 3321.

⁶⁵ F. Kokesz, design for the Zofia Gliklichowa live performance and motion picture theater in Łuck on Krasieńskiego Street, APOW, fond. 46, op. 6, ref. no. 3428.

[fig. 12]—a representative of a cohort of Polish architects working in Łuck in the 1930s. Prior to arriving in Volyn his professional experience was rather broad. A look into the details of the life of this architect is possible thanks to his biography written in his own hand in June of 1935.⁶⁶ It is then that S. Słowikowski approached the Volyn Voivodeship Office requesting the position of engineer–architect with the Department of Traffic and Construction.

S. Słowikowski was born on January 26, 1903 in Warsaw. Upon finishing school he was admitted to the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology. The fact that the studies were interrupted before they began is borne out by facts from his life. In 1920 he volunteered as a soldier in the Polish army. Over the years 1929–1930 he studied at the artillery reserve in the rank of junior lieutenant in Włodzimierz Wołyński. In 1932 he was nominated lieutenant of the reserve.

The 1920s were both a period of gaining experience in the offices of well-known Polish architects and directly at construction sites and in construction companies. Over the years 1924–1925 Słowikowski worked as a technician for the PBSA Polish Construction Company, as a construction site manager in the erection of the Institute of Geology in Warsaw and in the building of Fort Bem. In 1927 he took part in the building of one of the pavilions for the International Sanitation–Hygiene Fair with the brothers Kairo company. He was also a trainee in one of the departments of Warsaw City Hall taking part in renovation work in the schools and kindergartens of the city. Over the years 1927–1929 S. Słowikowski worked on a design for a spa facility in Gdynia in the architectural office of A. Knauff and was employed by the Army Quartermaster’s Fund as assistant to Warsaw architect Władysław Polkowski. From 1929 to 1934 he had architectural and technical oversight over the building of living quarters for officers and non-commissioned officers in Warsaw, Wilno [Vilnius], Katowice, Toruń, Dęblin, Pińsk, and Czortkiw. In his autobiography the architect also mentioned his first independent works: the design for several villas in the Warsaw suburbs for the 23rd Infantry Regiment in Włodzimierz, a fishing pavilion in Wilno including the interiors, and participation in competitions and advertising.

On April 6, 1933 S. Słowikowski was awarded the degree of engineer–architect. Warsaw’s *Architektura i Budownictwo* [Architecture and Building] periodical reported 103 graduates of the Faculty of Architecture who successfully defended their diplomas in the 1932–1933 academic year.⁶⁷ Already by May of 1934 the architect received his license to manage all types of building construction works.

Stanisław Słowikowski started work in Łuck in October of 1935. For a successive four years he developed designs for buildings of various functions. Between 1936 and 1937 he designed

⁶⁶ Personnel file of Stanisław Słowikowski, APOW, fond. 46, op. 7, ref. no. 2210, k. 3–4.

⁶⁷ Z działalności Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej [From the activities of the Faculty of Architecture of the Warsaw University of Technology], *Architektura i Budownictwo* [Architecture and Building], 1933, no. 7, p. 220.

a seven-grade school in Rokytnym, the *powiat* starosty building in Zdołbunów, and the masonry church in Pułemec near Luboml. Particularly innovative were the designs for the *regulation of the Falcon Mount and the building of the Volyn Glider School*.⁶⁸

In analyzing the style of the mentioned buildings it can be said that they show an understanding by the architect of the context of the surroundings as well as the functions of the future facility. Historicity and ties to folk tradition in the building of churches is stressed by the stylistic solution of the church in Pułemec⁶⁹ [fig. 13]. In its turn, the idea of development and renewal that reflected the dominant stylistic streams of Polish architectural Modernism as well as the creative atmosphere of Warsaw's architectural school in the second half of the 1920s and the 1930s became the basis for the architectural image of the *powiat* starosty and League of Air and Gas Defense glider school. In both cases these emergent solutions were the result of closed architectural competitions organized by the Volyn Voivodeship Office together with the Zdołbunów Regional Department through the Łuck Chapter of the SARP Association of Polish Architect. Architects J. Nowak and S. Słowikowski from Łuck and T. Kędzierski from Równe were invited to participate. Unexpectedly, it was S. Słowikowski's design for the starosty that won the competition.⁷⁰

The League of Air and Gas Defense glider school was organized in 1933 by the League of Air Defense in order to provide preliminary schooling for pilots.⁷¹ The first phase in the architectural development of this glider center involved construction of hangers and ancillary buildings in 1934. The urban planning design implemented by Słowikowski was based on the principle of a functional subdivision of the land isolating zones for administration, technology, and living-recreation. The first zone was the location of school administrative buildings, the dispensary, garages, parking areas, and sports fields and courts. A ski jump and bobsleigh and sleigh tracks were planned among the sporting facilities. Glider hangers and repair facilities formed an isolated part of the complex [fig. 14A and 14B]. The architect proposed the placement of a residential-hotel complex with a cafeteria and classrooms for theoretical classes in piloting as well as rooms for staff and guests of the school at a certain distance—Wilcza Góra.⁷²

S. Słowikowski's report of July of 1938 to the Voivode of Volyn includes information regarding the designs for the reconstruction of the tax office in Krzemieniec, power generating plant in Włodzimierz, workshops of the carpentry school in Łuck, two mills in Radziwiłłów, Oświata Jewish community center in Równe, typical designs for the dairy

⁶⁸ Personnel file of Stanisław Słowikowski, APOW, fond. 46, op. 7, ref. no. 2210, k. 54–55, 61, 69.

⁶⁹ L. Popek, *Świątynie Wołynia* [The churches of Volyn], Lublin, 1997, p. 307.

⁷⁰ Konkurs na projekt Starostwa i Wydz. Pow. w Zdołbunowie [Competition for the design of Starosty and *Powiat* Department in Zdołbunów], *Wołyńskie Wiadomości Techniczne* [Volyn Technical News], 1937, no. 10, p. 8.

⁷¹ S. Słowikowski, Projekt regulacji i rozbudowy Wołyńskiej Szkoły Szybowcowej L.O.P.P. na Sokolej Gorze [Design for the regulation and expansion of the LOPP Glider School and Falcon Hill], *Wołyńskie Wiadomości Techniczne* [Volyn Technical News], 1937, no. 8–9, p. 30.

⁷² *Ibid.* p. 31.

cooperative in the Włodzimierz District, and the Hajkowski house in Łuck as well as the house in Kamienica Wołyńska (*Dubno Powiat*).⁷³

The design for the tourist hostel on Lake Świtaż was the last work by S. Słowikowski in Volyn. It was in the second half of the 1930s that the creation of a recreational area in the Szacki Lake District in Volyn became a component of the spatial planning system for the Voivodeship of Volyn. At the start of 1939 the Łuck Chapter of the PTK (Polish Tourist Society) commenced the construction of a permanent tourist hostel on the left bank of Lake Świtaż.⁷⁴ The architectural solution found in the main building featured Constructivist qualities expressed in the asymmetrical composition of the volume, the stressing of the picturesque silhouette, and the graphic treatment and décor of the window openings [fig. 15]. The design was never built—World War II broke out in a few months.

Most probably the architect was in Łuck up to the arrival of the Red Army into the lands of western Ukraine in September of 1939. In the spring of 1940 he shared in the tragic fate of thousands of former Polish officers ending his earthly journey in the forest near Katyn.⁷⁵

During his brief period of work in Volyn, architect **Józef Ignacy Nowak** [fig. 16] came to be an outstanding figure in the local architectural community. He was born in 1897 in the village of Prądnik Czerwony, presently a district of Cracow. Upon completing school he worked as a bricklayer at several sites for three years prior to the outbreak of World War I. At the same time he attended building school in Cracow. In 1915 he was drafted into the Austrian army and in 1918 he volunteered to join the Polish army.

Following the conclusion of the war he continued his studies as well as work. In 1925 he enrolled with the Faculty of Architecture of the Cracow Academy of Fine Arts where he was awarded a diploma of engineer architect. Simultaneously he started collaborating with the famed Cracow architect—Adolf Szyszko-Bohusz. Thanks to this he gained a wealth of experience and practical skills in the area of heritage protection and restoration. It is thanks to this that in his future work in Łuck, Józef Nowak was involved in the restoration of castles, including in other regions of Poland. Starting with 1932 he worked as a freelance architect in Cracow. For family reasons he moved to Łuck in 1935 and immediately took up the position of manager of the technical department at City Hall. He worked there barely two years after which he opened his own design studio.⁷⁶

As an architect he designed several residential buildings to meet the needs of the development of a new district in the center of Łuck (on recultivated land between the Styr and

⁷³ Personnel file of Stanisław Słowikowski, APOW, fond. 46, op. 7, ref. no. 2210, k. 143.

⁷⁴ S. Słowikowski, Projekt schroniska turystycznego nad Świtazią [Design for the tourist hostel on Lake Świtaż], *Ziemia Wołyńska* [The Land of Volyn], 1939, no. 4, p. 51.

⁷⁵ www.minelinks.com/war/Katyn_Victims_List.html [accessed on December 22, 2011].

⁷⁶ О. Котис, Юзеф Новак, Як НКВС репресував луцького архітектора за доносом, <https://www.volynnews.com/news/all/yuzef-novak-yak-nkvs-represuvav-lutskoho-arkhitektora-za-donosom/html> [accessed on December 22, 2024].

Głuszczyk rivers) that were to have been occupied by representatives of the urban technical intelligentsia. The row housing consisted of eighteen segments⁷⁷ [fig. 17A and 17B] with two types of dwellings on two levels, the embodiment of the concept of a “minimalistic dwelling,” where its volume was flanked by dwellings of the “apartment–villa” type. The laconic and geometrical transparency of the forms bore witness to a connection by the designers with forms and solutions characteristic of Constructivist architecture, such as horizontal, open terraces on each floor, delimited by elegant metal balustrades, arbors on the flat roofs underscoring the connection and penetration of the quarter’s architecture with the space of the future park, the opening of the volume toward the new housing quarter was to have been built in the midst of the gardens. The buildings consisting of eight–dwelling blocks⁷⁸ [fig. 18A and 18B], stylistically reminiscent of what was described above, and were to demonstrate a new approach to the architectural and spatial organizations of the surroundings, clearly contrasting with the historical cityscape. The large number of metal elements in the façade as well as the rounded contours of the balconies were an obvious testimony to the creative impact of the Streamlined style, so popular in the Western Europe and Poland of the 1930s. Unfortunately, these designs were never built.

A school in accordance with a design by J. Nowak was built in 1934 in the village of Kościuchnowka (presently within the limits of Volyn District) near a commemorative mound established in memory of Polish soldiers who lost their lives during World War I⁷⁹ [fig. 19]. The succinctness of the architectural form consisted of three– and two–story volumes in full agreement with the principles of Functionalism and the Modern Avant Garde architectural aesthetic.⁸⁰

The experience of J. Nowak in the restoring of castle complexes in other regions of Poland was decisive in the ultimate acceptance of his reconstruction for the oldest element in the Ostrogski–Lubomirski castle in Dubno—the entry gate. In spite of the competition conducted in 1933–1934 and recognition of the design by architect W. Stachoń as the winning entry, the design by J. Nowak was approved for implementation as “best reflecting the historicity and monumentality of the restored building.”⁸¹ For the most part, the work was finished in 1939 and the oldest building of the castle took on a modern look [fig. 20]. The raw lines of the gate tower attic, decorated with flat arcades of unplastered brickwork was stylistically combined with rusticated corners and rectangular windows with delicately accented casings.

⁷⁷ J. Nowak, Design for an eighteen–dwelling residential building on the meadows of the city of Łuck, APOW, fond. 46, op. 4, ref. no. 2277.

⁷⁸ J. Nowak, Design for an eight–dwelling residential building on the municipal meadows of Łuck, APOW, fond. 46, op. 6, ref. no. 3676.

⁷⁹ Budowa szkoły–schroniska im. Legionów w Kościuchnowce [The Legiony school–hostel in Kościuchnowka], *Wołyńskie Wiadomości Techniczne* [Volyn Technical News], 1937, nr 8, s. 10.

⁸⁰ The school building has survived, but has been significantly remodeled.

⁸¹ J. Dutkiewicz, Konkurs na odbudowę zamku w Dubnie [Competition for the reconstruction of the castle in Dubno], *Buletyn Historii Sztuki i Kultury* [History of Art and Culture Bulletin], 1933–1934, no. 4, p. 302.

There is also information regarding the architect's work on a design for the adaptation of the "old annex" of the former Ostrogski castle to meet the needs of a financial institution.⁸²

It has been established that following the occupation of Volyn by the Soviet army in 1939, J. Nowak was arrested and subsequently condemned in 1941, but encompassed by an amnesty in 1942.⁸³

CONCLUSSION

Preserved documents and conducted research make possible only the broad recreation of the phases in the lives and creative biographies of only some Polish architects who, during the interwar period, lived and worked in the prewar Voivodeship of Volyn. Knowledge of them only emerges on the basis of designs signed by them. However, analysis of all sorts of sources (archival materials and accessible publications) makes it possible to confirm the impact of these specialists on the shaping of the architectural landscape of the cities of Volyn over the years 1921–1939. Thanks to their creative work, the development of the municipal environs took place in the context of national–romantic and Europe–wide architectural streams—advanced architectural thinking for those times. Of importance was the establishing in Volyn of creative associations of architects as a professional community that published professional periodicals that undertook discussions on current architectural and urban planning issues regarding the transformation of the spatial and functional structure of the cities of the region, the morphology and style of buildings, the protection and preservation of historical and architectural heritage, and providing information about such activities to the broadest of social spheres in special issues. In the case of Volyn each and every element of such work was without precedent. Indeed, it is possible to speak of the shaping of the subjectivity of the region in the structure of architectural processes of the 2nd Polish Republic. Preserved to this day, the public and residential buildings of the cities of Volyn by Polish architects are an integral element of the history of its architecture and proof of integration with Europe–wide cultural processes.

⁸² Z. Rewski, *Województwo Wołyńskie. Prace konserwatorskie* [Voivodeship of Volyn: Conservation Work], *Buletyn Historii Sztuki i Kultury* [History of Art and Culture Bulletin], 1938, no. 2, p. 224.

⁸³ О. Котис, Юзеф Новак, Як НКВС репресував луцького архітектора за доносом, <https://www.volynnews.com/news/all/yuzef-novak-yak-nkvs-represuvav-lutskoho-arkhitektora-za-donosom/> [accessed on June 09, 2024].

SUMMARY

This article examines matters of social premises and qualities shaping the professional architectural community within the borders of the Voivodeship of Volyn of the 2nd Polish Republic (1921–1939, mainly consisting of architects of Polish origin). Volyn was an attractive region for work for both experienced as well as young Polish specialists who were just launching their professional careers. It was in connection with deficits in staffing as well as no prospects for employment in the civil service or the conducting of a private practice in the region during the interwar period that architects developed designs for a significant number of buildings belonging to various topological groups. The architectural image reflected the national–romantic and Avant Garde stylistic streams of the then contemporary architecture of Poland and Europe as well as their individual interpretation by the designers. Thanks to research looking into publications from the interwar period and archival documents, a sketch of the activities of Polish architects in Volyn over the 1920s and 1930s was developed discussing the creative portraits and characterization of the heritage of architects Tadeusz Krafft, Jan Siemiątkowski, Franciszek Kokesz, Stanisław Słowikowski, and Józef Nowak.

Key words: Polish architects, Volyn, interwar period, Franciszek Kokesz, Tadeusz Krafft, Jan Siemiątkowski, Józef Nowak, Stanisław Słowikowski.